

NYTFOKUS

FRA ØKONOMISK VÆKST TIL BÆREDYGTIG UDVIKLING

Apr. 2017

TEMA
FN's
verdensmål

INTERVIEW: LYKKETOFT OM VERDENSMÅLENE
DESIGNERE MED BÆREDYGTIGE AMBITIONER
KLIMA OVERSKYGGER MILJØSYNDERE OG FLYGTNINGE
VÆKSTKRITIKKENS HISTORIE PÅ VENSTREFLØJEN

09

NOAH

NYT FOKUS

Find os

Nyt Fokus udgives som et elektronisk tidsskrift med 3-4 numre om året. Dette og tidligere numre kan læses på hjemmesiden www.nytfokus.nu, hvor man også kan tilmelde sig mailliste for orientering om nye numre.

Nyt Fokus – fra økonomisk vækst til bæredygtig udvikling.
Nr. 9 – April 2017.

Tidsskriftet Nyt Fokus inspirerer, kvalificerer og provokerer til nytænkning og debat om omstillingen til et bæredygtigt samfund, der respekterer naturens bæreevne og sikrer alle mennesker på kloden lige muligheder for et godt liv. Dette forudsætter gennemgribende forandringer af samfundet og et opgør med dogmet om fortsat vækst i økonomi og forbrug som overordnet mål. Tidsskriftet belyser problemernes årsager og sætter fokus på visioner, mål og tiltag til en reel bæredygtig udvikling.

Nyt Fokus er et uafhængigt tidsskrift udgivet af Miljøbevægelsen NOAH. Artikler i Nyt Fokus er ikke nødvendigvis udtryk for Miljøbevægelsen NOAHs holdning.

©Nyt Fokus og forfatterne.

Det er tilladt at citere tidsskriftet med tydelig kildeangivelse.

Udgiver

Miljøbevægelsen NOAH
Nørrebrogade 39, 1. Tv.
2200 København N
www.noah.dk
NOAH findes også på Facebook

Redaktion

Toke Haunstrup (ansv.),
Erik Christensen, Ole Busck,
Sussanne Blegaa og Thomas Jazrawi

Layout

Maj Iversen, V18

Forsidefoto

Foto: ramhitthetarget (Creative Commons License)

ISSN: 2246-6746

Verdensmålene giver håb for fremtiden	04
Hvor står verdensmålene efter Trump og Brexit?	07
Designere med bæredygtige ambitioner	10
Chr. Hansens arbejde med FN's verdensmål	14
Klima overskygger miljøsyndere og flygtninge	18
Bæredygtig læring: Erfaringer fra den grønne friskole	22
Vækstkritik og bæredygtighed har dybe rødder i historien	26
NOAH: Ny frihandelsaftale truer	30
Udsyn	32
Nyt om NOAH	33
Anmeldelser	34

FN'S VERDENSMÅL SOM FÆLLES RAMME FOR BÆREDYGTIG OMSTILLING

Bæredygtighed er noget vi skal stræbe efter, det kan de fleste blive enige om. Det handler om, at vi skal passe på hinanden og naturen, både i dag og i fremtiden. Men hvad indebærer det egentlig? Og vil FN's verdensmål, som er temaet for dette nummer, bringe os tættere på målet?

Af redaktionen

På FN's generalforsamling i 2015 vedtog alle verdens nationer 17 verdensmål for en bæredygtig omstilling. Målene skal være opfyldt senest i 2030. At der kunne opnås enighed mellem alle klodens lande var historisk skelsættende. Målene handler om miljø, sociale og økonomiske forhold. For eksempel lyder et af målene, at al sult skal udryddes. Et andet, at alle nationale politikker skal integrere tiltag mod klimaforandringer. Og et tredje, at det globale madspild pr. indbygger skal halveres. Målene er opdelt i mange konkrete delmål, hvilket gør det nemmere for politikere, virksomheder og institutioner at arbejde mere målrettet på en bæredygtig omstilling. I dette nummer af *Nyt Fok* belyses verdensmålenes betydning for den bæredygtige omstilling gennem en række artikler.

Artiklen *Designere med bæredygtige ambitioner* fortæller, at de næste tre år skal alle studerende på det Kgl. Danske Kunstakademiske Skoler for Arkitektur, Design og Konservering (KADK) arbejde med verdensmålene gennem forskellige projekter og undervisningsforløb. Eksempelvis har KADK for nyligt indledt et samarbejde med et genbrugscenter i Københavns Kommune. Her arbejder over 100 studerende sammen om konkrete udfordringer, der vedrører sociale, miljømæssige og økonomiske aspekter af bæredygtighed, og de studerende skal under arbejdet forholde sig til specifikke verdensmål.

I artiklen *Chr. Hansens arbejde med FN's verdensmål* kan man læse om, hvordan man hos den danske bioscience-virksomhed Chr. Hansen udvælger og arbejder med de mål, som er relevante for deres produktlinje. Mange virksomheder er for tiden i gang med at inkorporere verdensmålene i deres virksomhedsstrategi.

I interviewet *Hvor står verdensmålene efter Trump og Brexit* giver Mogens Lykketoft udtryk for, at valget af Trump nok kan forsinke – men ikke standse – indfrielsen af verdens-

målene. Lykketoft var formand for FN's generalforsamling, da målene blev vedtaget. Han lægger bl.a. vægt på, at verdensmålene sammenkæder bekæmpelse af klimaforandringer med bekæmpelse af ulighed i verden, og han mener generelt, at frihandel er vigtigt, da frihandel historisk har understøttet fattigdomsbekæmpelse. Men i artiklen *NOAH: Ny frihandelsaftale truer fremføres* argumenter for, hvorfor folketinget i maj bør stemme imod den foreslåede frihandelsaftale mellem EU og Canada, CETA.

Artiklen *Klima overskygger miljøsyndere og flygtninge* peger på, at der kan være konflikter mellem realiseringen af de enkelte verdensmål – konkret mellem klima og forsøget på at undgå miljøfordrevne. Endelig bringer vi anmeldelser af to bøger om bæredygtig omstilling, hvoraf den ene har fokus på verdensmålene i et dansk perspektiv.

Ud over artiklerne knyttet til temaet om verdensmålene bringer dette nummer også et historisk overblik over vækstkritikken på venstrefløj i artiklen *Vækstkritik og bæredygtighed har dybe rødder i historien*. Desuden giver artiklen *Bæredygtig læring: erfaringer fra Den Grønne Friskole* et bud på, hvordan man kan arbejde med at danne og uddanne børn til en bæredygtig omstilling.

I slutningen af marts lancerede VLAK-regeringen en plan for, hvordan Danmark opfylder verdensmålene. Ifølge forslaget skal verdensmålene indtænkes i den fremtidige lovgivning, og man har udvalgt fire konkrete fokusområder. Tanken om at integrere verdensmålene på tværs af al lovgivning lyder lovende, men det afgørende bliver, hvordan dette udmøntes i praksis.

Redaktionen ønsker god læselyst med et citat om perspektiverne i de nye verdensmål fra artiklen *Verdensmålene giver håb for fremtiden*: „Meget, der på ét tidspunkt forekommer naivt, er senere blevet til virkelighed. Det naive er at forestille sig, at *business as usual* er en mulighed.“

Verdensmålene giver håb for fremtiden

Verdensmålene peger frem mod en bedre verden og vedrører alle på kloden – herunder Danmark. Derfor er det vigtigt også med en dansk strategi for verdensmålene. Det mener professor emeritus Steen Hildebrandt, der samtidig finder håb i en stigende interesse for målene inden for især civilsamfund og erhvervsliv.

Af Steen Hildebrandt

Vedtagelsen af FN's 17 mål for en bæredygtig global udvikling er noget af det vigtigste, der er sket i verden i mange år. Næsten uanset hvilket perspektiv man anlægger, er verdensmålene vigtige.

De vigtige verdensmål

De er vigtige, hvis man har et håb om en bedre verden, for det *er* en bedre verden, målene handler om. De er vigtige, hvis man frygter for udviklingen i verden, såfremt der ikke hurtigt gribes ind og gøres noget drastisk for at ændre både udviklingsretning og -tempo på en række områder. De er vigtige, hvis man har ledige penge, som man gerne vil investere i både økonomisk fornuftige, bæredygtige og nogenlunde sikre aktiviteter og projekter. De er vigtige, hvis man er en ældre pensionist, der tænker på sine børnebørns ve og vel. De er vigtige, hvis man er ung og ønsker at leve i en bedre, mere retfærdig og fredelig verden. For det er også *det*, målene handler om.

De er vigtige, hvis man er præst og alvorligt mener det, man hver søndag siger om retfærdighed, lighed, kærlighed, fred og værdighed. De er vigtige, hvis man er politiker, bl.a. fordi man med verdensmålene har fået en fælles referenceramme, hvormed man overalt i verden kan tale om landes, regioners og hele verdens problemer, udfordringer og løsningsmuligheder.

De er vigtige, hvis man er lærer, underviser eller forsker, fordi målene giver en fælles referenceramme, og fordi de lyser op som felter, hvor der er behov for mere viden. Herunder viden, der går på kryds og tværs af de traditionelle fagområder. Og frem for alt: De er vigtige, hvis man er en erhvervs virksomhed, der gerne vil overleve.

De mange spørgsmål

Der er mange spørgsmål, når talen falder på verdensmålene: Er de ikke alt for ambitiøse? Er der klare planer for målenes virkeliggørelse? Er det realistiske mål? Er det ikke naivt at

tro på sådanne mål, når der sidder en Donald Trump som præsident i USA, og når kineserne forurener, som de gør? Er klimafrygten ikke skabt og pisket op af virksomheder med økonomiske interesser i denne frygt? Er den forskning, der understøtter målenes vigtighed, ikke finansieret af økonomiske interesser, der groft sagt ønsker dette fremmet? Er det ikke rigtigt, at der har været situationer før i historien, hvor frygt og angst har været dominerende, og hvor ny forskning og innovation har gjort frygten til skamme? Er det ikke rigtigt, at der før i historien har været store temperaturudsving? Spiller det overhovedet nogen rolle, hvad Danmark foretager sig – vi er kun fem millioner mennesker? Spiller det nogen rolle, hvad jeg som borger gør? Er det ikke rigtigt, at mennesker af natur først og fremmest er optaget af sig selv, og at man ikke kan ændre den menneskelige natur?

Selvfølgelig er der skepsis og usikkerhed. Selvfølgelig er der ikke nogen enkel formel for, hvordan vi kommer videre med verdensmålene. Og samtidig er det nok rigtigt at sige, at der kan gives ret klare svar på de nævnte spørgsmål. Og at disse svar klart peger i retning af, at målene er ambitiøse, nødvendige og realistiske.

Fravær i den offentlige debat

Man må undre sig over, hvorledes danske nyhedsmedier behandler disse mål – eller rettere sagt: Ikke behandler dem. De er fraværende i den offentlige debat, hvis den offentlige debat er de elektroniske medier og dagspressen. Disse medier bruger time efter time og mange sider på den dagsaktuelle politiske situation, som i flere måneder overvejende har handlet om skattelettelser til de rigeste. Samtidig skriver og taler de ikke om det, der er virkelig vigtigt for verden, og dermed også for den danske befolkning: Verdensmålene, udviklingen i verden og Danmarks ansvar og muligheder her.

Det er tankevækkende, at der samtidig med målenes fravær i medierne er en stor opmærksomhed om og interesse for

FN's verdensmål består af 17 delmål

verdensmålene i mange folkelige kredse. Det gælder folkeskolerne. Lad mig som eksempel nævne Randersgades skole i København. Det gælder gymnasierne, f.eks. Ikast-Brande Gymnasium. Det gælder folkehøjskolerne. Lad mig nævne Højskolernes Forening og Vestjyllands Højskole.

Vedrørende universiteterne: Lad mig nævne, at Det Kongelige Danske Kunstakademis Skoler for Arkitektur, Design og Konservering (KADK) har taget verdensmålene op som en del af undervisningen (se også anden artikel i dette nummer /red.). Alle afgangsstuderende skal i deres afgangsspecialer forholde sig til verdensmålene. Om baggrunden for initiativet, kunne man bl.a. læse følgende i en artikel i *Mandag Morgen*: „Behovet og efterspørgslen på bæredygtige løsninger og produkter vokser verden over, og arkitekter og designere besidder netop de professionelt kreative og innovative kompetencer, der skal til for at imødekomme den udvikling. Derfor går KADK nu forrest og dedikerer de tre næste år til udvikling af nye og innovative løsningsbud på en bedre verden“. En del af undervisningen kommer i øvrigt til at tage udgangspunkt i den nye bog *Bæredygtig global udvikling*, som er den hidtil eneste større fremstilling i Danmark, der eksplicit og dybtgående behandler verdensmålene og sætter dem ind i en historisk, menneskerettigheds- og målingsmæssig sammenhæng (bogen er anmeldt andetsteds i dette nummer /red.).

Jeg har redigeret bogen, og har derfor en interesse i den, men det bør nævnes, at der har været en meget stor efterspørgsel på denne bog, selv om den ikke har været anmeldt eller omtalt i ét eneste dansk dagblad eller elektronisk medium – så vidt jeg véd. Efter tre uger gik andet oplag i trykken.

Interessen for målene er betydelig og voksende i erhvervslivet, kommunerne, NGO'ere af mange slags og mange andre steder. Men ikke i pressen. En række store frontvirksomheder er optaget af målene. Lad mig nævne nogle af de kendte: Novozymes, Carlsberg, Ikea, Grundfos og Danfoss. Et eksempel på en mere ukendt virksomhed er KLS Pure Print

» *Er det realistiske mål? Er det ikke naivt at tro på sådanne mål, når der sidder en Donald Trump som præsident i USA, og når kineserne forurener, som de gør?*

» Der er kun én vej. Den vej handler om bæredygtighed. Selvfølgelig er der ikke i en verden med snart ti milliarder mennesker plads til ikke-bæredygtige løsninger.

i Hvidovre. Den slags små og mellemstore, for offentligheden ukendte, virksomheder, der interesserer sig for bæredygtighed og verdensmålene, er der mange af – og flere kommer hele tiden til. Som det sidste vil jeg nævne, at interessen for verdensmålene også er til stede i flere og flere kapitalfonde, fordi kapitalfondene selvfølgelig véd, at fremtidens store indtjeningsmuligheder ligger på bæredygtighedsfeltet.

Behov for dansk strategi

Selvfølgelig. Der er kun én vej. Den vej handler om bæredygtighed. Selvfølgelig er der ikke i en verden med snart ti milliarder mennesker plads til ikke-bæredygtige løsninger. Verdensmålene er en forpligtelse for alle lande, og samtidig må man ikke være blind for, at verdensmålene også er den største globale strategiske mulighed og udfordring nu og i de kommende mange år, nemlig overalt at gå i gang med en strategisk satsning på bæredygtig udvikling. Danmark har alle tænkelige forudsætninger for dette.

Jeg har inden for de seneste måneder været i en stribe sammenhænge, hvor verdensmålene har været i centrum og er blevet grundigt behandlet. Dansk Industri – og andre brancheorganisationer – har afholdt flere konferencer og seminarer. Verdens Bedste Nyheder har haft arrangementer og initiativer. Folkeuniversiteterne i København og flere andre byer har forelæsningsrækker om målene. Organisationen Nyt Europa har haft en forelæsningsrække. Organisatio-

nen Chora Connection har afholdt en række seminarer og en heldagskonference. Sustainable Co-Creation var titlen på en tre-dages konference i Århus, der også eksplicit behandlede verdensmålene. FN's udviklingsprogram UNDP og en række NGO'ere, herunder Mellemløst Samvirke, har på skrift og tale adresseret målene med publikationer, konferencer, seminarer m.m. Hvis man oven i det tænker på, hvad der sker i verden vedrørende verdensmålene, så eksploderer det. Men underligt nok ser det ud, som om de danske medier har andet at være optaget af end verdensmålene.

Business as usual er ikke en mulighed

Det er et kæmpe skridt fremad, at FN's generalforsamling i september 2015 vedtog disse 2030-mål. Det afgørende for verden er, at millioner af mennesker verden over allerede nu tager disse mål alvorligt og arbejder for deres udbredelse og virkeliggørelse. Antallet af mennesker, der gør dette, vokser hver dag. Hver dag! Det vil ændre verden. Ikke sådan, at alt er paradisisk og fantastisk i 2030, for det er ikke muligt. Men i 2030 vil verden være kommet langt, meget længere, end vi i dag kan forestille os. Og i 2030 vil der være nogle nye og endnu mere klare og dristige mål for de næste 15-30 års udvikling. Til den tid vil der med stor sandsynlighed også være sket katastrofer på jorden af en karakter og et omfang, som vi i dag har svært ved at forestille os, og samtidig - og det er det vigtigste - vil vi være kommet længere i retning af en mere bæredygtig verden, hvor mere lighed, mindre fattigdom, mere ligeværd og ligestilling, mere uddannelse, bedre sundhed, mere bæredygtig produktion og forbrug ikke blot er noget, man taler om, men er en realitet. Det er det vigtigste perspektiv ved de 17 verdensmål – og derfor bør vi alle tage dem alvorligt og forholde os til dem.

Naivt? Meget, der på ét tidspunkt forekommer naivt, er senere blevet til virkelighed. Det naive er at forestille sig, at *business as usual* er en mulighed.

Steen Hildebrandt er professor emeritus ved Aarhus Universitet og adjungeret professor ved CBS og Aalborg Universitet.

HVOR STÅR VERDENSMÅLENE EFTER TRUMP OG BREXIT?

Interview: Mogens Lykketoft ser valget af Trump som noget, der nok kan forsinke – men ikke standse – indfrielsen af FN's verdensmål. Klodens politikere må dog indse vigtigheden af at bekæmpe uligheden inden for og imellem landene. En kamp, som vanskeliggøres af øget protektionisme og mindre frihandel.

Af Toke Havnstrup

Det var mens Mogens Lykketoft var formand for De Forenede Nationers generalforsamling, at FN's verdensmål for bæredygtig udvikling blev vedtaget. Det skete på et topmøde i New York den 25. september 2015 med deltagelse af verdens regeringsledere, heriblandt vores egen statsminister Lars Løkke Rasmussen, som endog fik æren af at lede mødet, da Danmark havde formandsposten i FN.

At der kunne opnås enighed mellem alle klodens lande om verdensmålene var historisk skelsættende. Men der er sket meget siden efteråret 2015. I USA har vi nu en præsident, som er fortalende for en protektionistisk *Amerika først* politik, og som ikke synes at kere sig om den globale ulighed, klimaforandringer og global bæredygtighed i det hele taget. I Europa har det engelske Brexit, flytningestrømme og tendenser til højredrejning mere eller mindre passiveret et EU, som synes at have mere end nok i at løse sine egne problemer. Hvor efterlader det os i forhold til mulighederne

for at realisere en global bæredygtig udvikling gennem FN's verdensmål?

Med sin førstehåndserfaring fra FN, virker Lykketoft til at være den helt rette til at besvare dette spørgsmål. *Nyt Fokus* har derfor sat Lykketoft stævne på hans kontor på Christiansborg. Det blev til en snak om Kinas nye rolle i verdenssamfundet, koblingen mellem ulighed og klimaændringer og betydningen af frihandelsaftaler.

Enigheden mellem Kina og USA er brudt

Lykketoft indleder samtalen med at konstatere, at vi i de seneste år har været vidner til et historisk unikt parløb mellem klodens største magter, USA og Kina, som var afgørende for opnåelsen af flere vigtige, globale aftaler. En enighed, som valget af Trump nu har bragt i fare.

„Både klimaafspraken og verdensmålene blev i virkeligheden drevet frem af en enighed mellem Kina og USA om, at det var

påtrængende vigtigt. I Kina, fordi kineserne har nået en forståelse af, at 'ja, vi har tredivedoblet vores nationalprodukt på 37 år'... Men samtidig er den økonomiske model, som den har været praktiseret i Kina, jo et billede på, hvad der ikke er bæredygtigt. Det er en langsom kvælning, hvis man fortsætter. Det forstår de selv.

» Det er klart, at Trump vil være et forsinkende element, men jeg tror delstaterne og de store byers engagement, også i USA, er uforandret.

Derfor er de blevet en drivende kraft i de globale aftaler. Obama havde den samme forståelse.“

Trump har annonceret at ville fokusere mere på USA's egne interesse og gå efter en isolationistisk politik. Hvor efterlader det resten af verden og ikke mindst Kina, som vel bliver klodens nye stormagt?

„Det er jo i virkeligheden noget af det overraskende for mange, at Kina nu er blevet world champion for klimamål og bæredygtighed. For det er de jo! Og de vil også vide at omsætte det i interessevaretagelse. De vil få en mere fremtrædende plads i FN, hvis USA vælger at indtage en mere kontrær rolle. Men jeg mener ikke, at man skal føle sig skræmt af det. Man skal bare forstå, at ethvert vakuum bliver udfyldt, hvis verdens største magt stepper ned på en række vigtige positioner. Så er der jo andre, der går ind og overtager pladsen. Og der er Kina jo førstekandidat. Også fordi Europa er så indadvendt og optaget af sin manglende evne til at løse egne problemer med Brexit, interne spændinger i Euroområdet, autoritære tendenser i Ungarn og Polen osv. Det europæiske projekt er meget skrøbeligt lige nu. I den forstand er Brexit ensidigt skadeligt, for den vil æde al opmærksomheden fra andre opgaver.“

Ulighed og klima hænger sammen

Lykketoft fremhæver, at en af de særligt vigtige detaljer ved verdensmålene er deres sammenknytning af kampen mod ulighed og klimaforandringer.

„Verdensmålene er udtryk for en politisk og moralsk forståelse, som er

revolutionerende, fordi verdens regeringer faktisk siger, at ekstrem global fattigdom ikke kan udryddes, hvis vi ikke i langt højere grad kobler indsatsen direkte med mindre ulighed inden for landene og mindre ulighed mellem landene – og vi kan ikke gøre dette uden at koble det til indsatsen mod klimaforandringerne. Hvis vi ser væk fra de to dimensioner, så vil vi ikke nå målet.“

„Der er en foruroligende vækst i uligheden globalt, og det er åbenbart, at hvis man ikke bremser klimaforandringerne, så er det overvældende sandsynligt, at ressourcerne, vi skulle mobilisere til alt det andet – udrydde fattigdom, sult, skabe uddannelse og sundhed til alle verdens mennesker – ikke vil være der. De bliver opslugt af omkostningerne ved at havene stiger, ørkenerne spredes, gletsjerne smelter, hundredvis af millioner af mennesker der skal flytte sig væk fra der, hvor de bor, med nye konflikter i kølvandet, som vil aflede opmærksomheden og stjæle ressourcerne fra det, vi har besluttet os for at gøre i den samlede sum af verdensmålene. Og derfor er sammenhængen så stærk, og derfor var det så vigtigt, at den blev drevet frem af verdens to største økonomier.“

Halter indsatsen mod ulighed efter klimaet?

Lykketoft vurderer, at der på tværs af lande og sektorer – blandt borgere, i erhvervslivet, hos regeringerne mv. – er udbredt enighed om, at de menneskeskabte klimaændringer er et presserende problem, som kræver handling. Blandt andet derfor vurderer han, at Trump ikke på lang sigt vil kunne bremse klimaindsatsen.

„Selv i det republikansk styrede Texas bliver der allerede i dag investeret mere i vedvarende energi end i andre energiformer. Det er klart, at Trump vil være et forsinkende element, men jeg tror delstaterne og de store byers engagement, også i USA, er uforandret.“

Så der er udbredt opbakning til indsatsen mod klimaforandringerne, men ses den samme konsensus i forhold til bekæmpelsen af den globale ulighed og uligheden inden for landene? Fx i USA?

„Jeg tror ikke, at man skal forvente sig noget som helst positivt på den front af de milliardærer og generaler, som nu har etableret sig i Washington,“ lyder svaret med henvisning til den

» Det er jo i virkeligheden noget af det overraskende for mange, at Kina nu er blevet world champion for klimamål og bæredygtighed. For det er de jo!

nye administration omkring Trump. Lykketoft fortsætter: „En forudsætning for at kampen mod fattigdom og ulighed lykkes er, at de fattigste lande får flere penge i kassen. Og det vil sige, at kampen mod global skattesnyd og skatteflugt er en fuldstændig central forudsætning for finansieringen af den del af indsatsen, som staterne og det offentlige skal stå for.“

„Det går for langsomt, men der er fremskridt på den front – bl.a. i et makkerskab med OECD, som har lavet et regelsæt omkring gensidig oplysningspligt mv., som flere og flere lande tilslutter sig. Det er et meget interessant eksempel på,

» *Jeg tror, at diskussionen om frihandel er udtryk for, at det bedste nogle gange kan være det godes værste fjende.*

hvordan tingene spiller sammen. Så der sker noget.... Og i virkeligheden burde det understøttes meget mere af, at de rige lande dels levede op til deres forpligtelser i forhold til udviklingsbistand, dels i højere grad leverede deres udviklingsbistand som støtte til opbygning af institutioner, som kan bekæmpe korrupsion og indkræve skat.“

Lykketoft fremhæver, at bekæmpelse af korrupsion og skattesnyd ville yde langt større bidrag til udviklingslandene end den traditionelle udviklingsbistand. Ifølge OECD har den hidtidige indsats mod skattesnyd bidraget med 100 milliarder ekstra dollars i de offentlige kasser i de lande, som er med i initiativet.

Frihandel mindsker global ulighed

For Lykketoft er Trump og Brexit udtryk for bevægelser i tiden, som på sigt vil bringe kampen mod ulighed på politikernes dagsorden som noget, de er nødt til at forholde sig til.

Strømningerne bag Brexit og valget af Trump kan tolkes som en kritik af uligheden inden for nationerne. Men FN's verdensmål handler også om at bekæmpe den globale ulighed, og her synes det vel ikke lige så oplagt at tale om en global konsensus som tilfældet er i forhold til klimaindsatsen?

„Det er rigtigt. Lige nu oplever vi vel det modsatte med Trumps handelskrigserklæringer. Det er jo et forsøg på at rulle en udvikling tilbage, som i et eller andet omfang har gavnet de fattigere lande gennem markedsåbning. Men på det helt overordnede plan, der ser jeg det sådan, at vestens samlede politiske establishment bliver nødt til at forstå, at store uligheder i verden er farlige af sikkerhedspolitiske årsager. Vi skal tilbage til en forståelse af, at det ikke kun handler om at være godgørende... Det mener jeg også, at man skal være. Men mindre global ulighed er faktisk også en sikkerhedspolitisk investering, som er vigtigere end den militære oprustning, som man nu taler så meget om.“

Du mener, at frihandlen historisk har understøttet fattigdomsbekæmpelsen. Men er der ikke også nogle begrænsninger i forhold til frihandel?

„Jeg tror, at diskussionen om frihandel er udtryk for, at det bedste nogle gange kan være det godes værste fjende. At dét at kræve, at man kan lave internationale aftaler, der på en fuldstændig fyldestgørende måde tilgodeser alle spørgsmål om miljø, arbejdsmiljø osv., let bliver til, at så bliver der ikke nogen aftaler. Eller – og det er jo det nye perspektiv efter Trump – at så bliver de væsentligste frihandelsaftaler nogen, der laves

under kinesisk lederskab, hvor de her temaer vil spille en endnu mindre rolle.“

Så du ser bl.a. venstrefløjens modstand mod TTIP og andre aftaler som noget, der i det større billede underminerer en udvikling, der ellers kunne komme mange mennesker til gavn?

„Jeg er helt sikker på, at hvis modbilletet er et isolationistisk, protektionistisk Amerika, så vil det på alle tænkelige strækninger – socialt, økonomisk, velfærdsmæssigt – være langt mere skadeligt end hvis vi havde fået en transatlantisk frihandelsaftale.“

Men hvordan kan frihandelsaftaler på tværs af Atlanterhavet eller Stillehavet afhjælpe problemet med fattigdom og globale ulighed? Det kan jo godt være, at vi kan øge vores velstand en lille smule ved at handle mere med hinanden, men hvad med resten af verden?

„Jamen det er jo det virkelig grundlæggende problem ved at udviklingen de sidste mange år har været bilateral eller bestået i grupper af rige lande, der lavede frihandelsaftaler med hinanden, mens dét som var Verdenshandelsorganisationen WTO's grundpræmis var, at vi skulle lave en global åbning af handlen, som ville være til gavn for de fattigste lande. Og den dagsorden er blevet svigtet totalt, det er rigtigt. Og det er meget bekymrende,“ siger Lykketoft, der slutter med at konkludere: „Jeg synes, at man skal kigge kritisk på indholdet af frihandelsaftaler, men resultatet af at aftalerne på tværs af Atlanten og Stillehavet nu skrottes kan meget vel blive noget, der er meget dårligere.“

Toke Havnstrup er seniorforsker ved Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet, og redaktør af Nyt Fokus.

Designere med bæredygtige ambitioner

Designerens arbejde berører i dag mange dele af samfundet og står centralt for ambitionen om at skabe en bæredygtig fremtid. Derfor har Det Kongelige Danske Kunstakademis Skoler for Arkitektur, Design og Konservering sat FN's verdensmål på dagsordenen i de kommende tre år.

Af Sissel Olander og Eva Brandt

Med vedtagelsen af FN's 2030 verdensmål er der for alvor kommet fokus på at skabe bæredygtig udvikling i alle hjørner af samfundet. Den nye satsning, som Det Kongelige Danske Kunstakademis Skoler for Arkitektur, Design og Konservering (KADK) er i gang med, har fokus på at studerende, undervisere og forskere skal blive bedre til at arbejde innovativt og kreativt med bæredygtighed. Satsningen er blevet til gennem et samarbejde med medie- og innovationshuset *Mandag Morgen* og tænketanken *Sustania*.

På KADK beder vi derfor vores studerende om at arbejde med FN's verdensmål gennem forskellige projekter og undervisningsforløb. Det samme gør sig gældende for ansøgere til Kunstakademiets Designskole i 2017. I den obligatoriske hjemmeopgave skal ansøgerne komme med konkrete bud

på designløsninger, der forholder sig til FN-mål nr. 12, der handler om ansvarlig forbrug og produktion.

Der er naturligvis brug for alle professioners bidrag, hvis vi skal lykkes med at skabe en sammenhængende bæredygtig udvikling, men denne artikel fokuserer på, hvad designere kan, og hvorfor det er vigtigt at designere beskæftiger sig med bæredygtighed på en klog måde.

Design efterspørges mange steder

Mange forbinder design med særlige produkter som f.eks. møbler og lamper, og designerens arbejde med primært kreativ og æstetisk formgivning af interiør og livstilsprodukter. Den skandinaviske designtradition står her som en stærk og tydelig fortælling, men i dag beskæftiger designere sig

Foto: Center for Forskning i Codesign

meget bredere med formgivning. Mange taler derfor om det udvidede designbegreb, som henviser til at design og designerens måde at arbejde på har spredt sig til mange forskellige områder af samfundet. Også til områder vi traditionelt set måske ikke forbinder med design. I dag taler vi f.eks. om interaktionsdesign, servicedesign, velfærdsdesign, socialt design, strategisk design og mange andre former for design.

Design er konkrete eksperimenter og forslag

Hvis vi skal tale om et særkende for design, der går på tværs af områder og projekter, så står *designforslaget* helt centralt. Designere arbejder sig frem mod mulige løsninger gennem en serie af forbundne eksperimenter og designforslag. Arbejdet udfolder sig bl.a. gennem skitser, visualiseringer, modeller og prototyper, der giver konkret form til idéer og visioner om den fremtid, vi endnu ikke kender. Man kan derfor sige, at design i sit væsen er en fremtidsorienteret praksis. For selvom vi ikke kender fremtiden, så er den slet ikke tom. Vores fælles fremtid er i en vis forstand allerede fyldt med designede bygninger, produkter, infrastrukturer, services, teknologier og koncepter, der alle har en række indbyggede konsekvenser.

Selvom man aldrig kan kende det fulde omfang af disse konsekvenser, har designere alligevel en forpligtelse til at interessere sig for, hvilke slags fremtider deres design er med til at sætte i scene. Der er ingen tvivl om, at når det handler om at skabe en fælles bæredygtig fremtid, så er der brug for rationelle stor-skala løsninger formet af moderne planlægningsparadigmer, men vi kan samtidig ikke undvære det kreative og eksperimentelle engagement, som design kan tilbyde.

Designeksperimenter og co-design

Mange mennesker verden over er ivrige efter at komme hurtigt i gang med at finde løsninger på FN's 17 forskellige verdensmål for bæredygtig udvikling. Alligevel vil vi understrege, at man ikke kun kan imødegå komplekse problemstillinger om bæredygtighed med forestillinger om innovation, der hurtigt kan udrulles som „one size fits all“ løsninger. Det kritiske, kreative og udforskende engagement er essentielt, ganske enkelt fordi det er umuligt at vide alt før vi handler.

Det er netop ved at prøve tingene af i mindre skala, at vi bliver klogere på hvordan vi kan handle og hvad konsekvenserne af disse handlinger er. Det kommer ikke gennem skrivebordsarbejde. Der er i stedet brug for design-eksperimenter, der giver plads til nuancerne i det lokale og alt det, der ikke kan standardiseres. Der er brug for designere, som kan iscenesætte og lede tværdisciplinært samarbejde gennem åbne og udforskende designprocesser.

Blandt andet derfor har KADK besluttet at alle design-studerende bliver trænet i at arbejde med „co-design“. Ordet er en sammentrækning af det engelske udtryk „collaborative design“, hvilket på dansk svarer nogenlunde til „samskabelse“. Den form for co-design, der arbejdes med på Kunstakademiets Designskole, er stærkt inspireret af design-antropologien. Det handler om at gøre menneskers rige hverdagsliv og forskellige interesser til udgangspunkt for en fælles undersøgelse. Det

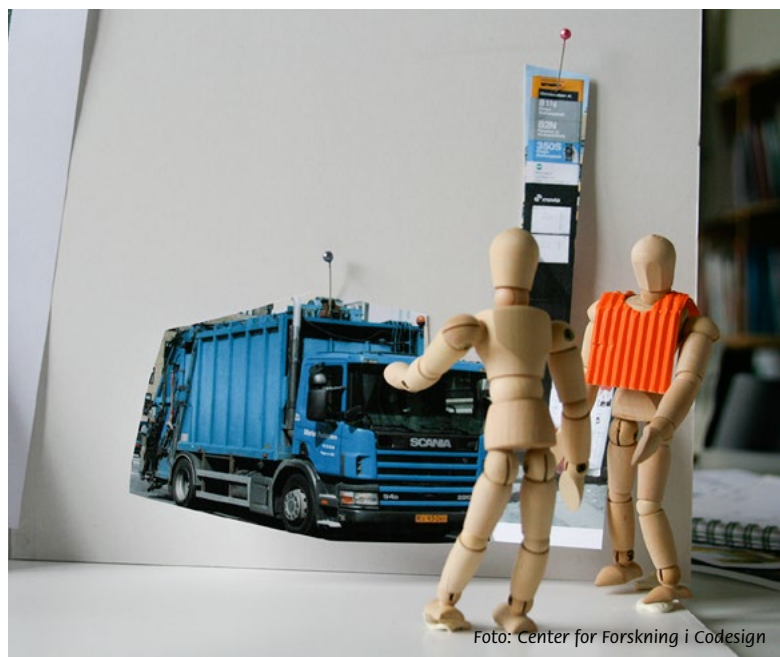

Foto: Center for Forskning i codesign

» *Mange forbinder design med særlige produkter som f.eks. møbler og lamper... men i dag beskæftiger designere sig meget bredere med formgivning.*

handler i særdeleshed om at ikke-designere også inddrages i beslutninger om og formgivning af den fælles fremtid, vi alle i sidste ende skal være en del af.

I det følgende kommer vi med nogle korte eksempler på, hvordan der gennem åbne co-design eksperimenter arbejdes med bæredygtige problemstillinger i forsknings- og undervisningsprojekter på Kunstakademiets Designskole.

At øve sig på fremtiden inden for affaldsområdet

For næsten ti år siden deltog *Center for forskning i codesign* (CODE), der hører under KADK, i udviklingen af en *Design-Antropologisk InnovationsModel*. Sammen med kolleger fra Syddansk Universitet og en række designbureauer gennemførte vi et pilotprojekt sammen med Vestforbrænding, der er Danmarks største affaldsselskab og ejet af 19 sjællandske kommuner. Vestforbrænding gik ind i projektet med et akut behov. Affaldsmængderne fra især

Foto: Center for Forskning i Codesign

borgerne havde været stadig stigende igennem flere år på trods af at alle borgere, i hvert fald i princippet, havde adgang til forskellige sorteringssystemer. I 2008 kunne således 84 pct. af det affald, som gik til affaldsforbrænding, have været recirkuleret.

Vestforbrænding ønskede med projektet at forny „partnerskabet“ mellem borgerne og den driftsorganisation, som de var ansvarlige for. De havde et ønske om at forstå borgerne bedre. Gennem en udforskning af forskellige borgeres håndtering af affald og recirkulation blev det tydeligt, at der generelt er et ubehag ved lade ting gå til spilde. Her kan man ikke bare inddele befolkningen i grupper, hvor nogen altid sorterer og andre aldrig sorterer, for folks adfærd er altid bestemt af den konkrete situation.

I stedet for kampagner med løftede pegefingre, der skulle „opdrage“ borgerne, så vi sammen et meget større potentiale i at arbejde med affaldssystemet som helhed. Her var det vigtigt også at undersøge de professionelle praksisser, de eksisterende affaldsløsninger og samspillet mellem borgere og professionelle. Sammen med f.eks. borgere, butiksejere, viceværter, gårdmænd, skraldemænd og kommunale servicemedarbejdere udviklede vi i fællesskab en række designforslag, hvor borgere i stedet for at være „brugere der skulle opdrages“ var „medspillere og samarbejdspartnere“ i fremtidens affaldssystem.

Med inspiration fra teater blev konkrete forslag øvet frem. Først i workshoppens beskyttede rum gennem bl.a. dukkescenarier og senere f.eks. i en butik, hvor butiksejer og borgere spillede sig selv, mens de improviserede sig frem til brugen af en batteriautomat, som de i fællesskab havde designet få timer forinden i butikkens baglokale.

Samarbejde om ressourcer i Sydhavnen

Et andet godt og aktuelt eksempel på, hvordan designskolen udfordrer alle bachelorstuderende på fjerde semester med en tydelig bæredygtighedsdagsorden, er det samarbejde KADK for nylig har indledt med *Guldminen* på Københavns kommunes

genbrugscenter i Vasbygade i Sydhavnen. Guldminen er et designeksperiment, der arbejder med at forstå, udvikle og afprøve fremtidens genbrugscenter, der helt konkret om nogle få år skal anlægges i Bådhavnsgade i Sydhavnen i København.

I løbet af seks uger arbejder over 100 studerende fra alle designskolens uddannelsesprogrammer sammen i tværdisciplinære teams. Projekterne forholder sig til en række konkrete udfordringer, der både vedrører sociale, økonomiske og

» I stedet for kampagner med løftede pegefingre, der skulle „opdrage“ borgerne, så vi sammen et meget større potentiale i at arbejde med affaldssystemet som helhed.

miljømæssige aspekter af bæredygtighed. De handler blandt andet om udviklingen af mindre produktionslinjer i genbrugstræ, social inklusion af udsatte borgere og udforskning af materialers rejse til og fra genbrugsstationen gennem billeder og fortællinger.

For Guldminen er udgangspunktet for samarbejdet en interesse i en mere åben og eksperimenterende tilgang til stor-skala forandringer, med afsæt i de hverdagspraksisser som det nuværende genbrugscenter i Sydhavnen er en del

af. Som en del af samarbejdet beder vi de studerende forholde sig til FN's bæredygtighedsmål 11 og 12, der fokuserer på henholdsvis at skabe bæredygtige byer og lokalsamfund og at sikre ansvarligt forbrug og produktion.

For KADK er det vigtigt at de studerende får en fornemmelse for, hvordan virkeligheden altid sparker tilbage på de forslag designeren stiller, og hvordan små design-eksperimenter altid taler ind i større og mere komplekse dagsordener. Som designer kan man f.eks. have en stærk ambition om at ville arbejde lokalt og bruge genbrugsmaterialer i designarbejdet. Men der kan være en masse praktiske udfordringer forbundet med den ambition. Det kan f.eks. være omkostninger ved at skille produkter ad, rensning, klargøring og sortering. Mange af de udfordringer hænger sammen med hvordan vi har valgt at organisere os i vores samfund, og hvordan materialer anvendes og bliver gjort tilgængelige.

Strategisk design og grønne forretningsmodeller

Som en obligatorisk del af designuddannelsen følger alle studerende på femte semester et modul i strategisk design. Her arbejder hele årgangen i tværdisciplinære teams med en vifte af konkrete virksomheder, der alle ønsker et kritisk eftersyn af deres forretningsmodel og konkrete bud på, hvordan modellen kan ændres.

Med et særligt fokus på KADK's interesse for bæredygtighed besluttede vi, at forløbet i efteråret 2016 skulle handle om „grønne forretningsmodeller“. Her lavede hver gruppe analyser af en udvalgt virksomhed og branchen, som den opererede i. De forskellige teams designede dialogværktøjer til virksomheden, der dels understøttede ledende medarbejdere i at se på deres forretning med et kritisk og bæredygtigt blik, og dels åbnede op for udforskning af alternative muligheder.

Projekterne handlede bl.a. om helhedsorienteret og bæredygtig mode- og møbel-design, brug af svineskind på nye måder, grøn turisme og bæredygtigt havbrug. I nogle projekter handlede det f.eks. om at komme med forslag til ændrede kommunikations-, distributions- og salgskanaler, eller nye former for partnerskaber.

Center for Forskning i Codesign

Fremtidens designere vender sig ud mod verden

For KADK er det meget værdifuldt at indgå i eksterne samarbejder og beskæftige sig med samfundsmæssige problemstillinger. Design er mere end overflade og indpakning inden for rammen af et industrielt paradigme. Designerens evne til at formgive og æstetisere komplekse og abstrakte fremtider i konkrete billeder kan sætte os alle sammen i stand til at stille kritiske spørgsmål til vore egne gængse forestillinger om f.eks. bæredygtighed.

En bæredygtig udvikling forudsætter samarbejder inden for alle niveauer af samfundet. Udfordringerne er mange og det haster med at finde gode løsninger. Men vi kan ikke overlade arbejdet kun til politikere, ingeniører, byplanlæggere, djøf'ere etc. Der er i den grad brug for designere med bæredygtige ambitioner.

Designere er ikke blot gode til at generere ideer og visualisere mulige fremtider. Designere har en særlig evne til at være både konkrete og kritiske og til at navigere professionelt i åbne og udforskende processer, der aktivt involverer de mennesker som de nye løsninger retter sig imod. Sådanne „demokratiske designeksperimenter“ åbner for deltagelse og giver fælles ejerskab til løsningerne.

Det handler især om at bygge oven på eksisterende praksisser, både som borgere og professionelle, ved at øve os på fremtiden i fællesskab, f.eks. gennem forskellige former for hverdagsteater. Det er nemlig gennem et kritisk og fælles engagement med forslag til hvordan fremtiden kunne være anderledes, at gode og bæredygtige erfaringer bliver til. Det er dem, der er kernen i forandring.

Sissel Olander er Adjunkt i produktdesign og bæredygtighed med særlig interesse i design-antropologi, co-design og designeksperimenter. Eva Brandt er Professor (MSO), Co-leder af Center for forskning i Codesign og har interesse for eksperimenterende designforskning.

CHR. HANSENS ARBEJDE MED FN'S VERDENSMÅL

Private virksomheder arbejder på at implementere FN's verdensmål. Virksomheden Chr. Hansen har integreret målene i deres kerneforretning og Cathrine K. Paulsen, Bæredygtighedskonsulent i Chr. Hansen, fortæller her, hvordan man vender globale udfordringer til globale muligheder.

Af Cathrine Kesia Paulsen

Naturlige plantebeskyttelsesmidler kan ifølge Chr. Hansen hjælpe småbønder i udviklingslande til øget produktion

Foto: ramhitthetarget (Creative Commons License)

Klimaforandringer, ekstrem fattigdom og diskrimination. Verdens udfordringer kan virke uoverskuelige. Hvor skal man starte? Med FN's 17 verdensmål har hjælpeorganisationer, NGO'er og private virksomheder fået en fælles ramme og et fælles sprog for at dreje udviklingen i en mere positiv retning. Men hvordan får man integreret de globale mål til noget, der er relevant internt i virksomheder og andre organisationer?

Store udfordringer kræver fælles løsninger

FN's 17 verdensmål, også kaldet *United Nations Global Goals for Sustainable Development*, beskriver enorme globale udfordringer, som kræver fælles løsninger. Virksomheder spiller en vigtig rolle og bør benytte deres stærke innovationskraft til at vende de globale udfordringer til globale muligheder.

Siden 1874 har den globale bioscience-virksomhed Chr. Hansen arbejdet på at sætte naturlige fødevaringredienser på landkortet ved at benytte naturens egne mekanismer, mikroorganismer.

„Vi arbejder dagligt på at udfordre og innovere tilgangen til fødevarer og landbrug og forbedre vores hverdag med probiotika (*se faktaboks, red.*). Hver dag indtager mere end 1 milliard mennesker produkter, som indeholder Chr. Hansens naturlige ingredienser. Når man berører så mange mennesker dagligt, følger også et ansvar for at finde nye løsninger på problemer inden for vores kompetenceområde. Verdensmålene har tydeliggjort, hvordan Chr. Hansen kan være med til at adressere globale udfordringer med vores kernekompetencer“, siger Annemarie Meisling, Direktør for bæredygtighed i Chr. Hansen.

Vi fokuserer på, hvor vi kan gøre den største forskel

Det er vigtigt, at arbejdet med verdensmålene ikke bliver flødeskum og kirsebær på kagen. Det skal være en integreret del af kagen såvel som hele det produktionsapparat, der er med til at ælte dejen og finde på opskriften. Med andre ord skal det være en integreret del af virksomhedens strategi, drift og innovationsapparat. Denne form for integration kan kun opnås ved at hensynet til verdensmålene bliver indarbejdet i virksomhedens overordnede strategi. Vi fokuserer derfor på hvor vi kan gøre den største forskel og få det integreret i de eksisterende strategiske målsætninger.

„Chr. Hansens forretningsstrategi, *Nature's no. 1*, har allerede fokus på, at det er naturens egne byggesten, der er vores kerneforretning. Med naturlige bakteriekulturer kan vi være med til at fremme et bedre og mere bæredygtigt landbrug, reducere madspild og fremme global sundhed“, forklarer Annemarie Meisling og tilføjer: „Efter jeg er startet i Chr. Hansen er jeg blevet klar over, hvor stor en forskel bakteriekulturer kan skabe. De er små, men enormt slagkraftige. Det er dybt fascinerende“.

Alle ved, at hvad der bliver målt, bliver gjort. Det er derfor vigtigt at sætte konkrete mål på ambitionerne for hvert af de tre fokusområder.

Bedre landbrug indebærer, at Chr. Hansen arbejder for at være med til at brødføde den voksende befolkning gennem et bæredygtigt landbrug og naturlig plantebeskyttelse. Med

Probiotika

Der skelnes mellem gode og dårlige bakterier. Gode bakterier bidrager med at få energi og næring ud af maden. Dårlige bakterier gør os syge. Probiotika er levende bakterier, som gør os sundere. "Pro bios" betyder "for livet", og mikroorganismene øger produktionen af gode bakterier i tarmen.

bæredygtigt landbrug menes der et landbrug, hvor der benyttes færre kemikalier og pesticider eller antibiotika, og som samtidigt skaber et større udbytte. Med naturlig plantebeskyttelse menes det, at Chr. Hansens produkt Nemix C® kan benytte naturens gode bakterier til at styrke rodnettet i afgrøderne, styrke modstandsdygtigheden mod skadedyr og skabe større udbytte af afgrøderne. I 2025 er målet, at 25 mio. hektar landbrug har øget deres produktivitet med omkring 10 pct. ved at bruge naturlig plantebeskyttelse.

Mindre madspild indebærer, at Chr. Hansen hjælper vores kunder med at reducere madspild ved brug af naturlige biobeskyttende kulturer, som mindsker væksten af skimmel, mug, og kan give længere holdbarhed. Målsætningen er at reducere det globale yoghurtspild med 2 pct., dvs. 700 tusinde ton, i 2020.

Global sundhed indebærer, at Chr. Hansen bidrager til at forbedre både menneskers- og produktionsdyrs helbred over hele verden gennem sunde, sikre og næringsrige produkter. For eksempel gennem probiotika, der er med til at styrke immunforsvaret. Målet er at lancere fem nye produkter med dokumenteret sundhedseffekt inden 2020.

„Det lyder måske simpelt“, siger Annemarie Meisling, „men for at komme frem til de målsætninger, ligger der en stor øvelse i at kortlægge samtlige af virksomhedens produkter op imod verdensmålene“.

Som i andre virksomhedsprocesser blev der som det første udviklet et stort Excel-regneark. Dette ark kortlagde alle virksomhedens produkter, målt op imod verdensmålene. Alle produkter blev vurderet på en skala fra et til tre i forhold til, hvor meget de påvirkede verdensmålene, og hvor godt det var dokumenteret. „I denne proces kan det betale sig at være meget konkret og finde ud af, hvilke af de

» Resultatet af den indledende analyse og samtalen med interessenterne blev et fokus på tre verdensmål.

169 delmål der er mest relevante for den enkelte virksomhed eller organisation. For eksempel har vi under verdensmål 12 udvalgt delmål 3, der fokuserer på at halvere globalt madspild hos detailhandlere og forbrugere“, forklarer Meisling.

Kortlægningsøvelsen kogte det ned til otte potentielle fokusområder, som blev kogt yderligere ned til tre fokusområder efter interessentdialogen.

Interessenterne skal tages med på råd

Én ting er, hvad man selv mener, er den rigtige retning, men det er ikke altid interessenterne er enige i de prioriteter. Næste skridt var at gå til vores kerneinteressenter, herunder de største kunder, relevante nøglemedarbejdere, bestyrelsen, ledelsen og investorer. Formålet var at få deres syn på, hvilke forventninger de havde til Chr. Hansen og hvad de mente, vi burde fokusere på. Derved får man hele forretningen og ikke mindst ledelsen med i processen, hvilket styrker agendaen yderligere, og kan være med til at skubbe verdensmålene ud i hele organisationen.

„Hos os var samtalerne med interessenterne vigtige. Vi blev af både interne og eksterne interessenter udfordret på at fokusere på områder, der var en integreret del af vores overordnede virksomhedsstrategi. I bæredygtighedsafdelingen havde vi nogle ideer til partnerskaber, der lå en smule uden for vores kerneområder. Det ville have været nogle gode projekter, men noget der ville være drevet af vores bæredygtighedsafdeling og ikke af forretningen. Vi valgte derfor at sætte projekterne på hold. Jeg synes, vi blev skarpere på vores prioritering efter samtalerne med vores interessenter, og de

mange samtaler var med til at skabe ejerskab til det endelige resultat“, supplerer Annemarie Meisling.

Resultatet af den indledende analyse og samtalen med interessenterne blev et fokus på tre verdensmål:

I forhold til verdensmål 2, *Stop sult*, bidrager Chr. Hansen til flere løsninger rettet mod at skabe et mere produktivt, modstandsdygtigt og bæredygtigt landbrug.

I forhold til verdensmål 3, *Sundhed og trivsel*, har Chr. Hansen produkter, der bidrager til at forbedre den ernæringsmæssige sammensætning og er med til at reducere indholdet af salt, sukker og fedt i fødevarer. For eksempel bidrager produktet NOLA FIT™ til at undgå laktose og reducere tilsætningen af sukker i fermenterede mælkeprodukter.

Endeligt bidrager vi i forhold til verdensmål 12, *Ansvarligt forbrug og produktion*, med biobeskyttende løsninger, der er med til at skabe længere holdbarhed i mejeriprodukter og derigennem har potentiale til at reducere madspild.

Chr. Hansen måler den samfundsmæssige værdi

Ud over at sætte konkrete målsætninger op, som kan følges kvartal for kvartal, kan det også være effektivt at fremskaffe data, der dokumenterer den samfundsmæssige værdi af virksomhedens arbejde. Ikke bare, hvad man har gjort, eller hvor mange produkter, der er blevet solgt, men hvad den reelle indsats har betydet og hvilken effekt produkterne har haft for mennesker, dyr eller miljøet.

„I Chr. Hansen startede vi med at måle den samfundsmæssige værdi af bakteriekulturer, også kaldet biobeskyttelse, til yoghurt og helt konkret, hvordan ét af vores produkter, FreshQ®, kan være med til at begrænse madspild“, forklarer Peter Thøysen, marketingchef i Chr. Hansen. „I dag smides en tredjedel af al mad ud, ifølge FN's FAO, *Food and Agriculture Organization*. I Europa kan den mad der smides ud **brødføde 200 millioner mennesker**. Madspild er et stort problem, men også et problem hvor vores løsninger kan gøre en forskel“, siger han og refererer til et *studie Chr. Hansen fik udarbejdet* i forlængelse af bæredygtighedsstrategien.

„Vi ved at hele 17 pct. af al yoghurt smides ud hos mejerier, detailhandlen og forbrugerne. Firs procent af dette spild skyldes at holdbarhedsdatoen er overskredet. Det svarer til, at vi i EU smider 1,5 millioner ton ud om året. Hvis man tilsætter Chr. Hansens biobeskyttende kulturer, kan man med naturens egne midler forlænge holdbarheden af produkterne med minimum

Foto: U.S. Department of Agriculture (Creative Commons License)

Indsatsen mod madspild er et af Chr. Hansens fokusområder.

svy dage, hvilket kan reducere yoghurtspild med cirka 30 pct. eller 360.000 tons om året. På lang sigt er det en konkret samfundsmæssig påvirkning vi kan have på madspild“, fortæller han.

For at sikre at studiet og tallene er i orden, er det vigtigt at få dem valideret. Studiet blev derfor udarbejdet af eksterne konsulenter og revideret af et hollandsk universitet og en engelsk NGO, WRAP, for at få eksterne fagspecialister til at godkende metoden og resultaterne.

Partnerskab med CARE Danmark

Flere hoveder tænker bedst, og flere hænder får arbejdet gjort hurtigere. Chr. Hansen er derfor åben for relevante partnerskaber, der kan være med til at adressere FN's verdensmål.

„I partnerskaberne kan vi dele vores viden og blive klogere på andres erfaringer. For at realisere vores ambitioner på verdensmålene har vi indgået et partnerskab med CARE Danmark, hvor vi arbejder på et projekt med anvendelse af plantebeskyttelse i Kenya“, siger Annemarie Meisling.

Projektet handler om at hjælpe småbønder med at få op til 10 pct. mere udbytte af deres afgrøder ved hjælp af naturlig plantebeskyttelse. Samtidig har det den fordel, at det udelader farlige pesticider, som er skidt for miljøet, og sikrer bønderne et arbejde uden skadelige kemikalier for deres helbred.

Spørger man den anden side af samarbejdet er der også opbakning: „CARE Danmark arbejder med at ruste fattige bønder i udviklingslande gennem hjælp til selvhjælp. Mange virksomheder sidder inde med viden eller teknik, der kan hjælpe os i vores arbejde. Vi bliver udfordret i vores måde at tænke tingene på ved at gå ind i partnerskaber – og det gør virksomhederne også. For CARE handler det om at skabe værdi for de mennesker, vi arbejder for. Men samtidig tror vi på, at partnerskaber også skal skabe reel værdi for de virksomheder,

» For at realisere vores ambitioner på verdensmålene har vi indgået et partnerskab med CARE Danmark.

vi arbejder sammen med. Er det ren altruisme eller omdømme-pleje holder det sjældent på distancen“, siger kommunikationschef Hans Beck Gregersen.

Afhængigt af organisation og fokus kommer arbejdet med FN's verdensmål til at se forskelligt ud, og effekterne af arbejdet vil ramme forskellige områder spredt ud over de 17 mål. Og sådan skal det også være. Jo flere virksomheder og organisationer, der kæmper for at løse de globale problemer, des bedre. Det er et vigtigt budskab, at der ikke findes én rigtig måde at arbejde med verdensmålene på. Hos Chr. Hansen er dialog vigtig, og vi er også interesserede i at lære fra andre virksomheder, hvordan deres tilgang har været. Uanset ejerstruktur, industri og interesser, har vi alle en klar mission. Uret tikker, og vores pil er sat mod den samme endestation; vi skal nå i mål inden 2030.

Cathrine Kesia Paulsen er Bæredygtighedskonsulent i Chr. Hansen.

Klima overskygger miljøsyndere og flygtninge

Næsten halvdelen af verdens fordrevne er miljøflygtninge. Klimaændringer får tit skylden for ændringer i menneskers lokalmiljø, men meget ofte er hovedårsagen rovdrift på ressourcer fremmet af magtkonstellationer og politikker, som liberaliserer og ikke stiller ansvarlige til regnskab. FN's verdensmål har potentialer, men klimamål giver udfordringer.

Af Natalia Lehrmann

Næsten halvdelen af klodens 65 millioner fordrevne er ifølge FN miljøfordrevne. Det samlede antal miljøfordrevne er givetvis endnu større, for det fremgår ikke nødvendigvis af statistikkerne, når mennesker migrerer fordi deres land overtages for at øge storskala-udnyttelse af ressourcer (land grabbing).

Ikke desto mindre forbigår medier og politikere de konkrete miljømæssige og bagvedliggende økonomiske årsager til at mange må flygte trods de senere års fokus på flygtningekrisen.

Klimaflygtninge nævnes i 630 artikler på Infomedia – databasen over alle danske artikler – de seneste to år. I samme periode nævner kun to artikler ultrakort ordet „miljøflygtning“. Blikket rettes altså ikke mod de ansvarlige aktører og globale politikker bag rovdrift på lokalsamfundenes miljø, der gør at mange ikke kan fortsætte deres levevis og må flytte. Miljø og klima ikke er det samme. Klimaændringer kan forværre lokale miljøforhold, men når fokus kun er på klima glemmes de resterende miljøproblemer.

Rovdrift og liberalisering bag krise i Syrien

Flere studier kobler konflikten i Syrien til tørken i 2006-2010, der anses som den mest alvorlige i landets historie. Den tvang omkring 1,5 millioner syrere til at forlade deres jord og migrere i årene op til krigsudbruddet og menes dermed at have været en væsentlig årsag til det arabiske forår i 2010. Mange embedsmænd og medier mv. har refereret til klimaændringer som årsag til tørken, men har samtidig glemt, at der i årtier er blevet drevet rovdrift på jord og vand, bl.a. for at producere varer til især Europa. Øget udbredelse af storskala-landbrug har også medført stigende ulighed i landet. Alt i alt har det betydet, at landet ikke var modstandsdygtigt mod klimaudsving.

Der blev udført omfattende reformer for liberalisering af landet i 2005. Det er tankevækkende, at det netop var året inden tørken tog fat. Med tørken stoppede man ikke eksporten, og

Europa har et ansvar for overforbruget: I 2010 aftog EU hele 60 pct. af Syriens eksport og 40 pct. af landets fabriksproduktion af bl.a. bomuld og tekstiler. Landets bruttonationalprodukt (BNP) tredobledes i perioden 2000-2010, men som udtalt af en økonom fra Damaskus, der ønsker at være anonym, voksede uligheden samtidig: „Forskellen mellem Syriens rige og fattige er vokset i takt med at økonomien er blevet liberaliseret.“

Klima som ansvarsfralæggelse

Den Damaskus-baserede vandekspert Francesca de Châtel har forsket i tørken og klimaændringernes rolle i det syriske oprør. Hun påpeger, at overdrevet fokus på regionens naturlige tendens til tørke og menneskeskabte klimaforandringer gør det muligt for magthavere at skyde skylden på eksterne faktorer frem for hovedproblemet: Langvarig dårlig forvaltning af ressourcer i Syrien. Andre deler hendes opfattelse. Gianluca Serra, der er biolog og har arbejdet ti år i Syrien for bl.a. et FN-projekt for rehabilitering af steppen, har forklaret, at han blev overhørt af regeringens administration, da han forsøgte at advare dem.

I årtierne op til tørken var der et overforbrug af vand, til trods for gentagne advarsler fra FN om at stoppe det. Steppe-

» Vi bør se på årsager til liberalisering, baggrunden for landes gæld, der medvirker til internationalt pres for liberalisering, hvilke aktører, der presser på for at liberalisere og hvem liberaliseringerne gavner.

blev overgræsset og vandbeholdningen udtømt af kunstvanding. Mens tørken stod på blev statens støtteordninger til foder og olie til oppumpning af vand fjernet på grund af øget liberalisering af landets økonomi, fordi staten skulle nedbringe sit finansielle underskud.

Oveni dette fandt der også en global, spekulationsdrevnen føde- og råvarekrise sted, hvor både prisen på olie og foder

steg markant. Resultatet var, at kvægavlerne oplevede en stigning i prisen på foder på 75 pct. Konsekvensen var ifølge FN's Fødevarer- og Landbrugsorganisation (FAO) at bestanden af kvæg på små- og mellemstore landbrug blev reduceret med op til 80 pct.

Investorer fra byerne havde spillet en væsentlig rolle i overgræsningen ved at lade tusindvis af kvæg græsse på steppen og dermed gøre kvægdrift til en storskala-industri, der forhindrede steppen i at gendannes. Ifølge den syriske økonom Aita hænger det sammen med, at præsident Bashar Assad havde åbnet op for en afregulering af landbrugssektoren, hvor store landmænd – mange af dem regeringens håndlangere – kunne opkøbe så meget jord og indvinde så meget vand, som de havde lyst til.

Ved blot at henvise til klimaforandringer som eneste årsag til tørker eller oversvømmelser, udebliver altså en kritik af liberalisering. Med andre ord bliver der ofte ikke stillet spørgsmål ved, hvordan fjernelse af lovgivning, der beskytter mod uhæmmede investeringer, skaber øgede muligheder for, at virksomheder kan investere i ressourcer og optage land på bekostning af mennesker og natur.

For at sikre social og miljømæssig beskyttelse verden over og komme til bunds i, hvilke magtkonstellationer og globale strukturer, der skaber problemerne, bør vi altså kigge nærmere på en række forhold omkring liberalisering. Vi bør se på årsager til liberalisering, baggrunden for landes gæld, der medvirker til internationalt pres for liberalisering, hvilke aktører, der presser på for at liberalisere og hvem liberaliseringerne gavner.

Når klimaændringer i stor stil udelukkende får skylden for miljøødelæggelser, som mennesker fordrives fra, risikerer vi, at regeringer og internationale institutioner blot henviser til klimaet, når der f.eks. har været tørke og prisudsving på råvarer, og dermed fralægger sig ansvaret for overudnyttelse af lokale ressourcer og finansiell spekulation.

Forfejlede klimamål øger beslaglæggelsen af land

Ændret landanvendelse er ifølge FN's Internationale Ressourcepanel den mest betydelige årsag til, at klodens jordoverflade ændrer sig og natur ødelægges. Øget inddragelse af natur og mere intensiv anvendelse af land bevirker, at mindre mængder kulstof bindes i jorden, hvorved mængden af drivhusgasser i atmosfæren øges. Derudover forværres klimaforandringernes konsekvenser i takt med miljøødelæggelser som erosion og dårligere jordkvalitet, der kan sænke optaget af vand og næringsstoffer mv. Regler for f.eks. handel, energi og landbrug fremmer optaget af land og udpining af jord. Det skaber profit til virksomheder og øger landes BNP, men har mange negative konsekvenser for lokalbefolkninger og miljøet, herunder klimaet. Også selvom det kaldes „grøn vækst“.

Klimadagsordenen øger paradoksalt nok inddragelse og overudnyttelse af land ved at fremme investeringer i såkaldt „grøn energi“, hvoraf øget produktion af bioenergi (dvs. biologisk materiale, som f.eks. træ, der afbrændes) anses som en væsentlig del af løsningen. Danmark og EU vil mindske klimabelastningen, især gennem øget forbrug og produktion af bioenergi, der anses som et teknisk fix. Men det har bidraget til stigende efterspørgsel på ressourcer og medført udbredelse af plantager til produktion af bioenergi på bekostning af skove

og fødevarerproduktion. Kort sagt øger bioenergi aftrykket på land og dermed både det samlede CO₂-aftryk og det økologiske aftryk. Det er derfor en fejlagtig antagelse, at det er vedvarende energi. Øget og mere intensiv anvendelse af land har en betydelig klimaeffekt, og vi er dermed nødt til at anvende land i mindre skala og på anden vis end hidtil for at bekæmpe klimaforandringerne.

EU vil øge mængden af såkaldt vedvarende energi til 20 pct., og ifølge medlemslandenes nationale handlingsplaner for vedvarende energi vil 54 pct. af den

» „Grøn vækst“-dagsordenen ignorerer, at verden har begrænsede ressourcer, og at vi skal stoppe med at mindske mængden af organisk materiale og diversiteten af planter og dyr.

vedvarende energi i 2020 komme fra bioenergi. Bioenergi udgør omkring 70 pct. af den energi, Danmark klassificerer som vedvarende, og det forventes at stige væsentligt. Resultatet er øget globalt optag af land.

Vi må se helhedsorienteret på forbruget af land og at Europas landfodafttryk allerede er alt for stort. EU's forbrug af landbrugsprodukter optager 43 pct. mere landbrugsland end hvad der er tilgængeligt i regionen. Og Danmark fremstår som klimaduks, fordi udledninger i udlandet i forbindelse med produktion af varer til Danmark ikke fremgår af de officielle tal. Hvis de gjorde, ville ikke mindst forbruget af bioenergi betyde, at vi ville være blandt de største klimasyndere med stigende frem for faldende klimabelastning. Vi er blevet vildledt til at opfatte Danmark som foregangsland. Vi burde i stedet fokusere på at nedbringe vores aftryk frem for at øge det gennem bl.a. stigende forbrug af bioenergi og fortsat udpining af jorden i Danmark og udlandet.

„Grøn vækst“-dagsordenen ignorerer, at verden har begrænsede ressourcer, og at vi skal stoppe med at mindske mængden af organisk materiale og diversiteten af planter og dyr. Det vil både bidrage til at sikre et stabilt klima, jordens frugtbarhed og dermed menneskers livsvilkår. Vi står over for den største

Foto: David Mark

masseudryddelse af dyre- og plantearter siden dinosaurernes uddøen. Jordens overflade er mere og mere udpint og faktum er, at den omfattende globale efterspørgsel på ressourcer har medført, at manges lokalmiljø er under pres. Det betyder, at de får forringet eller mister det land, de bygger deres eksistens på, så de beslutter sig for at migrere for at overleve. Forskellige beregninger peger på, at der i 2050 vil være mellem 25 millioner og 1 milliard miljøflygtninge.

Koncentration af ejerskab skaber migration

Siden 2000 er 2 pct. af verdens landbrugsareal blevet overtaget af udenlandske investorer og næsten 9 pct. af Afrikas samlede landområde har fået nye ejere. Ofte er fællesforvaltet jord

blevet konverteret til privat ejendom. Halvtreds millioner hektar land er blevet overtaget af store firmaer (land grabs) fra 2005-2015 og en tredjedel af de handler med landbrugsjord, som databasen *Land Matrix* har dokumenteret, involverer land, som småbønder tidligere har benyttet sig af. De største handler – dvs. dem der svarer til ca. 200 fodboldbaner per handel – koncentreres i lande med svag politisk styring. I selv samme lande er andelen af mennesker, der sulter og er underernærede, meget høj. Skal vi stoppe migration, handler det derfor i høj grad om at ændre de tendenser, der skaber ulighed, og ændre de lokale og globale strukturer, der gør, at store, udenlandske firmaer kan overtage lokales ressourcer.

Mere end 50 pct. af områderne, hvor de store handler med land er foregået, var allerede landbrugsland. I disse områder er befolkningstætheden relativ høj. Det skaber øget konkurrence om landarealerne, og medfører at mange af de lokale mister deres levebrød og at der opstår flere konflikter om jorden. Næsten halvdelen af de store handler foregår i Afrika og koncentreres typisk langs de vigtigste floder. Det er derfor også en kamp om vand – hvad vi også har set i Syrien. Ud over

at mindske CO₂-aftrykket, må vi altså også rette fokus mod, hvordan vi minimerer efterspørgslen på ressourcer og undgår at land og natur verden over degraderes og inddrages.

Udvandede ressourcemål og manglende regulering

EU og politikerne har et ansvar. Det er fatalt at EU har udvandet sit forsøg på en ressourcestrategi, der sætter konkrete mål for nedsættelse af EU's ressourceforbrug. I 2015 droppede EU sin ambitiøse *Roadmap to resource efficiency* som en del af sin cirkulære økonomipakke. Europa-Kommissionens arbejde for en mere cirkulær økonomi giver dog nogle muligheder for at forbedre ressourceeffektiviteten.

Landbruget har et ansvar. Industriel landbrugsproduktion indebærer, at jorden taber organisk materiale og dermed binder mindre kulstof, så klimabelastningen øges og jorden bliver mindre frugtbar og er dårligere i stand til at binde vand og næringsstoffer. Resultatet er mindre produktion af fødevarer, mindre dyre- og planteliv, mere udvaskning, mere udledning af drivhusgasser og øget behov for optag af land.

Investorerne har et ansvar. Ud over at tale om klimamål, energiomstilling, klimatilpasning eller global klimaretfærdighed, bør vi også gøre noget konkret ved drivkræfterne bag den betydelige rovdrift på ressourcer, jord og vand, der lokalt medfører drastiske forandringer i menneskers livsvilkår og mindsker naturens modstandsdygtighed mod klimaudsving. Virksomheder og regeringer skal stilles til ansvar for overudnyttelse af lokalområder og de lokale skader det medfører.

Finansiell spekulation i råvareindeksfonde er steget fra cirka 13 milliarder dollar i 2006 til 260 milliarder dollar i 2011 og har bidraget til omfattende spekulation i land. Spekulationsboblen hænger bl.a. sammen med deregulering, dvs. at beskyttende lovgivning er blevet fjernet i Europa såvel som på globalt plan. Regeringer har gennem deregulering – dvs. opbakning til frihandel – og forskellige politikker stimuleret privat kapital til at øge investeringer i råvarer og jord. Men investeringer i råvarer og land bør reguleres, så efterspørgslen på råvarer nedsættes globalt og det i højere omfang sikres, at investoreres rettigheder ikke går forud for lokales rettigheder til jord, vand og mad. I stedet for at understøtte store investorer er det småbønder, som skal understøttes, så de kan brødføde sig selv og deres lokalsamfund.

Desværre er den finansielle regulering blevet udvandet i EU. Et modspil, der kan give lidt håb, kunne være FN's forslag om en menneskerettighedstraktat, der kan stille virksomhederne mere konkret til ansvar for deres investeringer i lokalsamfund.

Verdensmål med potentialer, men uden krav til virksomheder

FN's mål for bæredygtig udvikling giver håb i forhold til at kræve handling blandt regeringer. Mål nr. 12, der lægger op til, at stater arbejder for bæredygtige produktions- og forbrugssystemer, er en stor mulighed for at understøtte Europas omstilling til et bæredygtigt og retfærdigt ressourceforbrug, som sikrer tilstræk-

kelige ressourcer til alle. Med andre ord: ressource-retfærdighed.

FN's mål nr. 7 og 13 fokuserer på, at vi skal sikre, at alle har adgang til pålidelig, bæredygtig og moderne energi til en overkommelig pris samt bekæmpe klimaforandringer og deres konsekvenser. Som beskrevet i denne artikel, skal vi

» Så længe vi fortsætter med at give investorer og virksomheder frie tøjler ... og ikke sætter ambitiøse mål for reduktion af ressourceforbruget og inddragelsen og udnyttelsen af land, vil vi ikke gribe fat om roden til klima- og miljøproblemerne, der gør at mennesker må migrere.

dog være påpasselige over for metoderne, der benyttes, og at det ikke underminerer mål nr. 12 om at sikre bæredygtige forbrugs- og produktionsformer og nr. 16 om at vi skal støtte fredelige og inkluderende samfund.

Derudover opfordrer mål nr. 12 blot til, at virksomheder er mere bæredygtige, men lægger ikke op til, at der stilles deciderede krav til dem. Der står, at vi skal opmuntre virksomheder til at arbejde bæredygtigt, og at dette især gælder de store og multinationale virksomheder. Samtidig peger man på, at virksomhederne skal opfordres til at indarbejde bæredygtighedsinformation i deres årsrapporter. En smule *Corporate Social Responsibility*-pynt er dog ikke tilstrækkeligt til at sikre strukturelle ændringer, der bl.a. kan fremme mål nr. 15 om, at vi skal beskytte, genoprette og støtte bæredygtig brug af økosystemer på land, fremme bæredygtigt skovbrug, bekæmpe ørkendannelse, standse udpining af jorden og tab af biodiversitet.

Så længe vi fortsætter med at give investorer og virksomheder frie tøjler – ikke mindst gennem liberalisering – og ikke sætter ambitiøse mål for reduktion af ressourceforbruget og inddragelsen og udnyttelsen af land, vil vi ikke gribe fat om roden til klima- og miljøproblemerne, der gør at mennesker må migrere.

Natalia Lehrmann er medlem af NOAH Madsuverenitet.

BÆREDYGTIG LÆRING: ERFARINGER FRA DEN GRØNNE FRISKOLE

Hvad skal der til for at uddanne og danne den næste generation til bæredygtig omstilling? Det spørgsmål er udgangspunkt for Den Grønne Friskole på Amager ved København. Karen MacLean er medinitiativtager til friskolen og fortæller i NOAHs nye bog „Livet efter væksten“ om skolens grundlag og aktiviteter. Her bringes en forkortet udgave af artiklen.

Af Karen MacLean

Hvordan uddanner vi børn til en usikker fremtid, hvor nogle af de vigtigste kvaliteter vil være hittepåsomhed, mod, og viljen og evnen til at arbejde sammen med andre? For med eller uden grøn omstilling vil klodens næste årtier uvægerligt være præget af klimamæssige forandringer, geopolitisk ustabilitet og de udfordringer på det økonomiske og sociale plan, som følger heraf.

På *Den Grønne Friskole* tror vi på, at der skal vilje og mod til at effektuere en bare tilnærmelsesvis grøn og bæredygtig omstilling, og at fundamentet for den omstilling lægges i uddannelsen af den generation, der skal implementere den. Vi tvivler på nytten af dommedags-scenarier, løftede pegefingre og tårepersere om nuttede dyr i fjerne egne. Derfor starter vi et helt andet sted, i naturen selv, som er både vores oprindelse og kilden til glæde og overlevelse.

Arbejdet med børnene i naturen og nærmiljøet udgør en af grundstenene i vores skole. De andre er håndens arbejde, bevægelse, kunstnerisk udfoldelse og en skolekultur baseret på livsberigende kommunikation. I det følgende vil jeg først beskrive en række af disse grundsten; hvad vi gør og hvorfor. Til slut vil jeg træde et skridt tilbage og forklare, hvordan vores tilgang forbereder den næste generation på at indgå proaktivt i en bæredygtig omstilling.

Vi er i naturen

Eleverne på vores skole tilbringer en stor del af deres skoletimer ude. De har udeskole et par dage om ugen, hvor de besøger nærmiljøet – bygget, dyrket og fritvoksende – og har undervisning og fri leg ude. I efteråret 2014, hvor vores bygning ikke var klar, havde vi base i Prags Have, en byhave på Amager. Her plantede vi børnenes egne planter – urter og tomatplanter – samt spiselige stauder. Vi samlede frø, talte om ukrudt og

» Vi tvivler på nytten af dommedags-scenarier, løftede pegefingre og tårepersere om nuttede dyr i fjerne egne. Derfor starter vi et helt andet sted, i naturen selv ...

nytteplanter, og hvad man kan spise og ikke spise. For de planter vi selv satte i jorden, overvejede vi sol- og vindforholdene; stillede de skyggesøgende så de fik mindre sol, og beregnede hvor meget plads de fik behov for, når de voksede til. Og vi besøgte nærområdet, for at undersøge, hvad der voksede, og hvor, og om det kunne spises.

Nu hvor vi er flyttet ind og har fået vores egen skolehave, fortsætter vi med at udforske øens mange naturområder – strand, fælle, mark og skov – for at undersøge plante- og dyreliv. Vi går på opdagelse i overgangen mellem natur og by, og ser på om de samme planter og dyr findes dér. Vi diskuterer dyrenes og planternes egne behov og logikker, samt anlægger et menneskeligt perspektiv – hvad kan vi spise, hvad betyder disse dyr og planter for bymiljøet og randområderne?

Her fortæller vi ikke om naturen (naturen er smuk, værdifuld, ved at blive ødelagt) og vi viser den heller ikke frem som skuestykke (se de smukke blomster/den stakkels isbjørn). I stedet byder vi børnene indenfor i naturen, hvor de oplever naturens kredsløb, og derved deres plads i den. De oplever at være en del af naturen ved at sanse den, påvirke den, og forstå den indefra.

Naturen er således heller ikke en event: Nogle gange har vi udeskole selvom indholdet af undervisningen ikke har noget med naturen eller udelivet at gøre. Vi „går i butikker“ på

engelsk eller „smækker bogstaver“ i dansk udendørs. Pointen er at uderummet er ligeså velegnet til at lære eller opholde sig i som inderummet, og på den måde blødes de roller som vores kultur tildeler „naturen“ op – et sted man tager hen til ved særlige lejligheder, noget man redder, eller noget man bare kører igennem på vej et andet sted hen. Uderummets og naturens betydning afmystificeres, og der åbnes op for at hver enkelt selv bestemmer nye brugs- og væremuligheder i og med naturen.

Sneglelæring

Denne væren i naturen danner grundlaget for en proaktiv og videbegærlig udforskning, der er essentielt faglig. Både fordi den støtter udviklingen af børnenes faglige viden og kunnen på området natur og teknik, og fordi vi knytter bl.a. dansk- og matematikkundskaber til læringsforløbene i vores udeskole.

Vores model for læringsforløbene er australske forsker *Beverly Derewiankas* snegl, en cyklisk model i flere faser, der tager udgangspunkt i børnenes forforståelse, fælles oplevelser og eksperimenteren med det faglige stof. I disse faser vækkes børnenes nysgerrighed og undren, og der skabes grobund for det fagsprog og den faglige viden, de tilegner sig i processen. Fagtekster og formel faglig viden tager vi først i brug, når børnenes eget grundlag er lagt, og derefter bearbejder børnene den nye viden ved at producere skrift eller tale, der opsamler og evaluerer. Et snegleforløb strækker sig over to til flere uger og indbefatter altid mindst én udedag om ugen.

På det faglige plan indbygger vores projekter også læring om læringsprocesser, evaluering og børnenes egen læring. Læring starter altid, hvor hvert barn er, og drives af barnets egen lyst og nysgerrighed og formes undervejs af barnets forforståelse, sanse-

Den Grønne Friskole

Den Grønne Friskole er grundlagt af Karen MacLean og Phie Ambo. Skolen åbnede i august 2014, har i dag 99 børn fordelt på 0.-7. klasse og vokser stadig med en børnehaveklasse om året. Undervisningen er aldersintegreret, projektbaseret og med en høj grad af udeskole. Musik, boglige og praktiske fag vægtes lige højt i undervisningen.

lige møder med nye oplevelser, og bearbejdning sammen med kammeraterne og de voksne. Derfor forbliver læringsprocessen unik, personligt relevant og – som barnet vokser til – stadig mere reflekterende og bevidst.

Følelsesmæssig læring og systemisk forståelse

Sideløbende med denne faglige udvikling, finder en endnu vigtigere proces sted. Børnenes holistiske, realistiske og konstruktive natursyn starter nemlig med den følelsesmæssige binding, der opstår, når de hygger sig, føler sig på hjemmebane, og dermed åbne. Al denne væren i og arbejdet med naturen er præget af sanselige oplevelser; morgenfrost der nipper i tærne og rimer græsset til, duften af muldjord og æbler friske fra træet, smagen af skovsyre og en gulerod, der lige har set dagens lys. Og den er præget af følelsesmæssige reaktioner og interaktioner – hør, en fugl, hvor den fløjter smukt; eller se, vores vandpytter fra i går er iset til; åh nej, en død mus; og gå væk! lille hveps – der dag for dag knytter børnene tættere til deres nærmiljø i en sanselig dialog, som ikke kan måles, kun mærkes af børnene selv.

Dette element af børns læring om naturen er essentiel for deres dannelse som aktører i en bæredygtig omstilling; børnene

skal opleve sig selv som en del af naturens kredsløb og føle sig tæt knyttet til den natur, de kender godt. Når børnenes daglige praksis knytter dem så tæt til naturen og dens kredsløb, lægges desuden et solidt sanseligt og oplevet fundament for at tilegne sig den systemtænkning, som vi mener, er et væsentligt redskab i den bæredygtige omstilling.

Hændernes arbejde

På Den Grønne Friskole arbejder vi hele tiden med hænderne. Vi syr og reparerer, tegner og binder hæfter, og slår masser af søm i. Jo flere materialer, børn har prøvet at håndtere – træ, ler,

via håndgribelige, fysiske processer og produkter. Viden om spiselige planter og frugter i nærmiljøet og fra skolehaven forankres ved at vi spiser dem, koger frugtgrød og sælger vores frugtgrød på høstmarkedet. Regning integreres i dette projekt ved at børnene selv prissætter og sælger deres varer, og for de yngste er der læring i at skrive etiketter.

Materiale- og ressourcelære og forståelse af genbrug og upcycling fastholdes ved faktisk at affaldssortere og bruge materialerne. Projekt „Nyt liv i gamle klude“ indbefattede bl.a., at vi byggede vores egne væve, rev gamle T-shirts og stofrester i strimler og vævede siddepuder til at tage med på tur. Vi strikkede af garn og stofrester, og vi klippede gammelt tøj op og syede det sammen på nye måder. Et orienteringsløb om bomuldens rejse fra mark til dansk butik gav børnene en håndgribelig fornemmelse af, hvor meget arbejde og hvor mange kilometer der ligger i en T-shirt.

Gennem vores undervisningsform søger vi at sikre, at børn føler sig handlingsdygtige og har selvtilid til at handle på verden. Detsker både via projektførelserne, der tager udgangspunkt i handlinger og udforskning, snarere end i passivt modtaget viden, samt i de mange håndværksmæssige aktiviteter.

» Skolen bliver et mikrokosmos, der former børnenes relationer, redskaber og forventninger, som så efterfølgende vil være med til at (om)forme samfundet.

voks, uldfilt, voksfarver, akvarelfarver, bivoks, bomulds- og silkestoffer, metal og plast – og jo flere projekter de har forsøgt sig med – sæbekassevogn, regnvandsopsamler, kompostering, tegnehæfte, strikketøj, reparere en cykel – desto mere kompetente føler de sig til at give sig i kast med stort set hvilket som helst projekt og prøve sig frem.

Faglig viden påbegyndes, fastholdes og udvikles via skrift og tale, men især

Dans, sang og papir

Kreativitet og kunstnerisk udfoldelse er en yderligere grundsten på skolen. Hvert projekt har et eller flere æstetiske indslag. I et forløb om frø malede vi spirer og planter, og de yngste koreograferede en dans om, hvordan frø spredes (vind, vand, pels og afføring). Vi mener, at kreativitet indgår i alle livets gøremål – fra parforhold til forældreskab, fritidsaktiviteter og erhvervsarbejde – og at en praksis, der giver rutine og fortløshed med alle faser af den kreative proces, er nyttig for fremtidens borgere.

I lighed med vores fokus på bevægelse, sætter vi dog også kreativitet og kunstneriske aktiviteter i højsædet på grund af den glæde denne praksis bringer. Der er en nydelse i at

» *Når børnenes daglige praksis knytter dem så tæt til naturen og dens kredsløb, lægges desuden et solidt sanseligt og oplevet fundament for at tilegne sig den systemtænkning, som vi mener, er et væsentligt redskab i den bæredygtige omstilling.*

danse til man glinser af sved, og en kollektiv rus ved at få en teater- eller sangforestilling til at gå op i en højere enhed. Der er daglige velvære for os mennesker i at skabe – sammen og hver for sig.

Opgør med dominansmodellen

At gøre op med dominansmodellen er den vanskeligste del af skolens projekt, fordi den fordrer ændringer i handlingsmønstre, der ligger dybt hos lærere og forældre. Ikke desto mindre er den på mange måder den vigtigste, fordi målsætningen er at skabe en skolekultur, hvor dominans ikke er omdrejningspunktet i sociale interaktioner. I stedet ønsker vi at skabe kontakt, indsigt i behov og ønsker både hos os selv og andre, og at honorere disse i den udstrækning, det er muligt.

Derfor er denne del af projektet også den mest radikale, og på mange måder den del, der har potentiale til at betyde allermost for vores målsætning om at klæde børn på til den bæredygtige omstilling. Menneskenes hidtidige tilgang til naturen og forsøg på at imødegå globale klimændringer er præget af vores dominerende tilgang til naturen, hvor alt (og alle) reduceres til midler i menneskehedens forvoksede overlevelsesprojekt.

Der er her tale om en revision af vores allesammens arbejdsmodel for, hvordan vi forholder os til hinanden og til kloden; en revision der har ligheder med permakulturens etik om ikke at favorisere menneskehedens på bekostning af resten af planetens beboere, og heller ikke nogen individer på bekostning af andre. Det er vigtigt for os at søge en balance mellem det faktum, at det er de voksne, der bestemmer og sætter rammerne, og faktisk har noget at lære børnene, men at dette ikke berettiger til tvang og skældud.

Heri ligger både kimen til børnenes egen proaktive fremtid og til et mere omsorgsfuldt, ligeværdigt og demokratisk samfund. Skolen bliver et mikrokosmos, der former børnenes relationer, redskaber og forventninger, som så efterfølgende vil være med til at (om)forme samfundet.

Opfindsomhed, mod og samarbejdslyst

Dominansmodellen er dog ikke den eneste model, som vi søger at røkke lidt ved. Vi søger også at ændre selve undervisningens form og herved revidere børnenes arbejdsmodeller. Det første

led i at åbne op for evnen til at se verden anderledes er at røkke ved arbejdsmodellerne: Ved barnets forståelse af sig selv i relation til andre og til verden; dets oplevelse af sin krop og sin formåen; dets syn på egne og andres talenter osv.

For at kunne handle i verden i stedet for at afvente, at andre griber tøjlerne, er børn nødt til at have tillid til, at de kan påvirke den. Både at de personligt har magten, og at verden kan påvirkes. Denne tillid erhverves i et komplekst samspil af kognitive, sociale og sanselige faktorer. Indskrives et menneskebarn i en kontekst, hvor det kontinuerligt handler på verden i store og små ting, så får det over tid en oplevelse af at være i stand til at påvirke verden.

Banens længde

For at skabe et mærkbart andet resultat for vores elever er det nødvendigt også at ændre undervisningens tidshorisonter. På den ene side set er det vigtigt at skabe mening, glæde og sammenhæng i nuet. Børn skal have et hverdagsliv, der er præget af fornøjelse, fjant, fysisk udfoldelse og fantasi uden grænser.

På den anden side fokuserer vi ikke ensidigt på den korte bane, men sætter mange mål, italesætter processen og evaluerer på den efterfølgende. Den slags læring hører til den dybe, lange læring; den består af et sammensurium af sanselige, følelsesmæssige og kognitive indtryk, og som skabes via den daglige praksis.

Det, vi vil med vores skole, er at have øje for og prioritere den lange, dybe læring – emotionelt, kognitivt, sanseligt og måske endda spirituelt – og at bruge både indhold og form til dette. Vi bruger læringsaktiviteter, der spiller på mere end én streng. Samtidig sætter vi ikke dagligdagens trivsel og glæde på spil. Glæden er i hvert øjeblik vigtigere, end den læring vi kan måle og bevise. For er børnene glade og trygge, står sindet åbent, og er der en overflod af viden, oplevelse, sansning og nærvær til rådighed, så lærer børn.

Karen MacLean har en ph.d. i litteraturvidenskab fra University of California, Los Angeles, og arbejder til daglig med oversættelse af akademiske tekster. Ud over at være aktivist, bl.a. frivillig i Kvindeligt Selskab, har hun været med til at starte Den Grønne Friskole.

*Denne artikel kan læses i sin fulde længde i NOAHs nye antologi **Livet efter Væksten**, som udkom i slutningen af 2016. Se også anmeldelse af antologien andetsteds i dette nummer.*

Vækstkritik og bæredygtighed har dybe rødder i historien

Historien om vækstdebatten er en historie om traditioner for alternativer og et bredt venstrefløjsprojekt, der slog fejl. Få her et overblik over den danske venstrefløjs vækstdebat i 1970'erne, som mundede ud i en konsensus om bæredygtig udvikling i slutningen af 1980'erne.

Af Asger Hougaard

Efter finanskrisen er vækst i højere grad kommet på dagsordenen, og væstkritik er i dag en central del af debatter om samfund, klima og miljø. Umiddelbart skulle man tro, at debatten er ny, men den har stærke rødder i det 20. århundredes traditioner for væstkritik. Denne artikel er skrevet på baggrund af en undersøgelse af venstrefløjens vækstdiskurser i perioden 1969-1989, sådan som de kom til udtryk i arbejderpartierne (Socialdemokratiet, Danmarks Kommunistiske Parti, SF, Venstre-socialisterne, Kommunistisk Arbejderparti og Enhedslisten), fagbevægelsen (LO, Dansk Metalarbejderforbund og det daværende SiD) og miljøbevægelsen (NOAH).

Overordnet set havde vækstdebatten i 1970'erne og 1980'erne to hovedelementer: 1) hvorvidt vækst var ønskelig og 2) om fortsat vækst var mulig. Centralt for fagbevægelsen og størstedelen af venstrefløjens i perioden var målet om fuld beskæftigelse, selvom der også var dele af venstrefløjens, der stillede spørgsmål ved den klassiske industriarbejdsuge og arbejdstiden.

Folkelige traditioner for alternativer

Hos dele af venstrefløjens voksede erkendelsen af, at menneskets påvirkning af det naturlige miljø kunne have katastrofale konsekvenser, ud af frygten for atomkrig. Økologisk krise og atomkrig kunne i visse tilfælde konkurrere om pladsen som det mest realistiske scenarie for verdens undergang. Det var dog især de stigende forureningsproblemer og konsekvenserne af efterkrigstidens vækstsamfund, der dannede grundlag for vækstkritikkens popularisering i 1960'erne og 1970'erne. Kritikken af vækstsamfundet var dengang, som i dag, ikke noget nyt. Længe før de danske hippier spiste brune ris og plantede gulerødder, kunne man støde på alternative idéer om produktion og forbrug.

Et godt eksempel på ældre traditioner og deres kobling til vækstdebatten i 1970'erne ses i kronikken *Kommunistisk drift*

af dansk bondejord, der blev bragt i Politiken i 1906. Kronikken beskriver et besøg på et kollektivt landbrug og peger på flere tendenser, som vi i dag forbinder med 1960'erne og 1970'erne eller dele af nutidens alternative miljøbevægelse: Ligestilling, vegetarianisme, kollektivism, nøgenhed, lavt forbrug, afholdenhed og eksperimenter med ejerformer.

Kronikken fra 1906 blev genoptrykt som et kuriosum i et af miljøbevægelsen NOAHs blade i 1976 sammen med en op-

» *Det var især de stigende forureningsproblemer og konsekvenserne af efterkrigstidens vækstsamfund, der dannede grundlag for vækstkritikkens popularisering i 1960'erne og 1970'erne.*

fordring til at mødes om at starte af et nyt kollektiv. Formanden for det kollektive landbrug, som kronikken fra 1906 omhandlede, var morfar til en af de senere beboere og initiativtagere til kollektivet Sættedammen i Hillerød.

Historien om „alternativ produktion“ er en historie med rødder, som går væsentligt længere tilbage i historien end til '68-oprøret og det, der af miljøhistorikere er blevet kaldt „den nye miljøbevidsthed“ i 1960'erne og 1970'erne. Området er meget lidt belyst og gemmer på en skattekasse af tanker om en grønnere verden.

Det var ikke kun alternative folk, der var medvirkende til at skabe grobund for alternativer til vækstsamfundets produktion og forbrug. Det mangelsamfund, som mange ældre generationer har (og havde) oplevet, var afgørende for at forme den danske vækstdebat fra 1960'erne og frem. Ud over at der eksisterede en tradition for alternativer, er der stærke indikationer på, at den personlige eller generationsmæssige historie påvirkede synet på vækst hos de generationer, der voksede op efter anden verdenskrig. To tendenser kan kobles til 68'ernes forældre- og bedsteforældregenerationer. De to tendenser udfoldede sig med visse overlap og var til

I 1970 udgav NOAH bogen „Nogle oplysninger om den jord, vi sammen lever på“. Bogen viser, at allerede helt fra starten udgjorde vækstkritik og tanker om grænser for vækst en central del af NOAHs tankegods. Her et aftryk fra bogens 8. oplag fra 1980.

tider gensidigt forstærkende: 1) Sparementalitet, som udgik fra tidligere tiders mangelsituationer, samt 2) et ønske om vækst i produktionen for at undgå mangelsituationer. Sparementaliteten gav grobund og praktiske erfaringer i forhold til bæredygtighed, mens frygten for mangelsituationer medførte et ønske om øget vækst.

I løbet af 1970'erne blev det mere udbredt for venstrefløjens aktører at forholde sig kritisk til vækstsamfundet. Her var 1972 et skelsættende år for vækstdebatten. Det år afholdt FN Stockholm-konferencen, der var FN's første miljøkonference, og som blev forløber for de nutidige klimakonferencer. Det var også året, hvor den private tænketank Rom-klubben udgav deres rapport *Grænser for vækst*, som satte klodens fysiske grænser for vækst på dagsordenen.

Det er et fællestrek for de danske arbejderpartier i 1970'erne, at det erklærede overordnede formål med produktion, og dermed vækst, var at opfylde befolkningens og arbejderklassens behov. Fælles for venstrefløjens miljødiskurser var, at de havde mennesket i centrum og betoned kontrol og planlægning. Et andet fællestrek var ønsket om at forene økologi og økonomi. Økologi begyndte at få mere plads i partiernes officielle dokumenter op gennem 1970'erne, og der blev forskellige steder på venstrefløjens udviklet diskurser, der forsøgte at ophæve modsætningsforholdet til økonomi. Denne tendens fortsatte

op gennem 1980'erne og er også tydelig i 1980'ernes debat om bæredygtig udvikling.

Konsensus om bæredygtig udvikling

Begrebet bæredygtig udvikling blev populariseret efter udgivelsen af Brundtland-kommissionens rapport *Vor fælles fremtid* i 1987. Kommissionen er opkaldt efter dens formand, som var den tidligere socialdemokratiske, norske statsminister Gro Harlem Brundtland. Rapporten fik stor betydning for den danske venstrefløj og kan ses som et svar på 1970'ernes vækstdebat, der i høj grad var en international debat.

Før rapporten udkom havde den danske venstrefløj udviklet et syn på vækst, der i høj grad minder om bæredygtig udvikling. Fra Venstresocialisterne (VS) og Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) til Socialdemokratiet og LO eksisterede der forsøg på at forene økonomi og økologi. Brundtland-kommissionens anbefalinger om en bæredygtig udvikling appellerede til tilhængere af vækst, der samtidig betoned miljømæssige og sociale hensyn, såvel som modstandere af vækst. Inden for de mest vækstkritiske opfattelser, der eksempelvis kom til udtryk i NOAH, var der også tilslutning til bæredygtig udvikling.

Bæredygtig udvikling bør i høj grad ses som en videreudvikling af venstrefløjens syn på vækst, der startede med meget få eller ingen miljømæssige hensyn, men gradvist ind-

Vores samfund er i vækst.

Alting vokser i vores samfund: produktionen, forbruget, administrationen, spildet, forureningerne.

Vækst betyder at omsætningen stadig skal stige og blive større. Og dem, der kan sikre sig den største del af omsætningen vokser hurtigst.

En dansker forbruger ca. 20 gange så mange råstoffer som en inder og han forurener ca. 50 gange så meget.

Vi tror på at væksten kan løse alle problemer i samfundene:

Vi tror på at teknikken, udviklingen og de magiske videnskabsmænd nok vil opfinde et eller andet smart. At vi kan producere os ud af problemerne.

Men det går galt. Vi kan vokse med problemer.

Men ikke ud af dem. Ligesom kræftceller bare vokser og vokser indtil det levende væv ubønhørligt bukker under.

I det levende væv dør en celle et sted, mens nye kommer til.

Det levende væv fornyer sig, og lever videre.

Det levende væv er i levende balance.

» Frem for at skabe klare definitioner og en platform for en grøn omstilling, så blev selve begrebet „bæredygtig udvikling“ en ny kampplads.

arbejdede hensynet til miljøet op gennem 1960'erne, 1970'erne og 1980'erne. Det er derfor ikke overraskende, at de danske venstrefløjspartier tog godt imod rapporten. Det er dog vigtigt at understrege, at tilslutningen til bæredygtig udvikling ikke indebar enighed om hvad begrebet betød.

Bæredygtig udvikling kan ses som et forsøg på et miljømæssigt socialdemokratisk „klassekompromis“, der skulle opheve skellet mellem miljø og udvikling. Det internationale socialdemokratiske engagement gennem politikudvikling og lobbyarbejde i FN-sammenhæng var en del af en tendens, som også var kommet til udtryk i andre FN-rapporter. Bæredygtig udvikling som begreb var i høj grad påvirket af socialdemokratisk involvering, men det modvirkede ikke at begrebet også fik tilslutning i DKP i slutningen af 1980'erne. Det skyldtes dels fornyelse i DKP og Sovjetunionen, samt den sovjetiske støtte til Brundtland-rapporten, dels det element af „fælles løsninger“ på verdens problemer, som DKP var tilhængere af, især i en nedrustningspolitisk sammenhæng.

Da Enhedslisten blev dannet i 1989 skete det på baggrund af en samlende bevægelse på den yderste venstrefløj. Det første punkt af de 12 punkter, der lå til grund for indsamling af underskrifter til Enhedslistens opstilling, handlede om vækst. „Global ansvarlighed – aktiv dansk miljøpolitik og brud med den blinde vækst“, lød det. Danmark skulle ifølge Enhedslisten arbejde for at følge Brundtland-rapportens anvisninger. Vejen, der skulle følges, hed „bæredygtig udvikling“, og der skulle brydes med „blind økonomisk vækst“.

Enhedslisten ville ikke afskaffe vækst, men ændre dens karakter. Den skulle bruges anderledes, og så skulle den være grøn: „Grundlæggende omlægning af

produktion, transport og forbrug i Danmark i retning af grøn vækst, kollektiv trafik, økologisk landbrug, alternativ energi og halvering af energiforbruget inden år 2020“.

I SF blev bæredygtig udvikling ligeledes dominerende. Det fremgår eksempelvis af SF's princip- og handlingsprogram fra 1991: „Økonomisk vækst i traditionel forstand vil ikke længere være muligt. Opgaven i 90'erne bliver derfor en grundlæggende omstilling af produktion, vaner og forbrug for at sikre en økologisk bæredygtig udvikling“.

Udvanding af miljødebatten

Venstrefløjens tilslutning til bæredygtig udvikling kan både ses som en succes-historie og som et projekt, der slog fejl. Lige meget hvad efterlader historien os med spørgsmålet: Hvis venstrefløjen over en bred kam tilsluttede sig Brundtland-rapportens anbefalinger, hvorfor udeblev et mere fast samarbejde så?

Det store dyr i åbenbaringen skal i høj grad findes i Socialdemokratiets og senere SF's omfavnelser af neoliberalismen, men også den udvanding af sproget, som kendetegner miljødebatten dengang og i dag. Frem for at skabe klare definitioner og en platform for en grøn omstilling, så blev selve begrebet „bæredygtig udvikling“ en ny kamplads. Centralt i en analyse af miljødebatten er den magt, der ligger i sproget. Der findes talrige definitioner på og brug af begrebet bæredygtig udvikling. Og selvom det uden tvivl har været en medvirkende faktor til begrebets popularisering, så har det også været brugt til spin og greenwashing.

Kampen om miljødebattens sprog var ikke noget, der ankom med 1980'ernes debat. Der var allerede i 1960'erne sket et skifte, hvor der i højere grad end tidligere var kommet vælgerstemmer i grøn politik. Denne tendens fortsatte i 1980'erne. „Begrebet grønt er imidlertid stærkt på vej til at blive tømt for indhold. Selv de Konservative har meldt sig under de grønne faner (...). Det er der stemmer i“, skrev Søren Kolstrup fra VS i 1987 – samme år som Brundtland-rapporten udkom.

Da „bæredygtig udvikling“ spredtes i kølvandet på Brundtland-rapporten, skete det ikke isoleret fra andre politisk-økonomiske udviklinger. Centralt i den politisk-økonomiske udvikling i perio-

den står neoliberalismens indtog i stater rundt om i verden. Det rejser spørgsmålet om hvorvidt Brundtland-rapportens anbefalinger er forenelige med neoliberalismen? Det er de ikke, hvis man eksempelvis benytter den britiske geograf David Harveys definition. Gro Harlem Brundtlands eget politiske virke er et godt eksempel på, at bæredygtig udviklings-diskursen ikke førte til et brud med neoliberalismen. Det burde ellers have været en logisk konsekvens, hvis rapportens anbefalinger skulle opfyldes. Neoliberalismen vandt over den bæredygtige udvikling.

Vi skal genfinde fremtiden i fortiden

Som den amerikanske sociolog Kari Marie Norgaard har vist i sin bog *Living in denial*, så er der ikke en direkte sammenhæng mellem det at vide noget om klimaforandringer, og det at kræve at de ansvarlige beslutningstagere gennemfører en radikal forandring. Der skal andre ting til, og her er viden om at man kan tænke anderledes, og har gjort det tidligere, et af

» Det er vigtigt at få slået fast, at sprøjtede fødevarer, industriel overproduktion og sort energi ikke er en fastlåst historisk udvikling, og at udviklingen kunne være gået i en anden retning. Det gælder både fortiden og i dag.

de mange værktøjer vi skal bruge, hvis vi vil ændre vores samfund. Forskningen i vækst har indtil videre primært fokuseret på, om vækst er en god eller en dårlig idé, og der findes meget få undersøgelser af, hvad folk har tænkt om vækst.

Tidligere traditioner for vækstkritik var i høj grad afhængige af generationsbestemte erfaringer. Erfaringer, der går endnu længere tilbage end '68-oprøret, og som eksisterede blandt landboere, byboere, traditionsbundne folk og alternativt tænkende i starten af 1900-tallet, hvor der fandtes erfaringer med kollektivbrug og økologi. Hvis vi skal lave en grøn omstilling, kan vi lære meget af at genfinde kulturelle erfaringer fra tidligere tider. Det er vigtigt at få slået fast, at sprøjtede fødevarer, industriel overproduktion og sort energi ikke er en fastlåst historisk udvikling, og at udviklingen kunne være gået i en anden retning. Det gælder både fortiden og i dag.

Samtidig er historien om vækstdebatten en historie om et sted, hvor venstrefløjens kommunister, socialister, socialdemokrater, miljøaktivister og fagforeningsfolk kom relativt tæt på et interessefællesskab om en grøn omstilling på trods af strategiske og analytiske uenigheder. En omstilling, som så desværre ikke blev til noget på grund af omfavnelser af neoliberalismen og en udvanding af de begreber, man kunne mødes om. Det er vigtige erkendelser, hvis man ønsker at opbygge bredere, systemforandrende alliancer i dag.

Asger Hougaard er historiker, uddannet fra Københavns Universitet og arbejder for en fagforening og studieorganisation. Specialet "Vækst på venstrefløjen – Den danske venstrefløjs forhold til økonomisk vækst 1969-1989", som denne artikel bygger på, kan anskaffes ved henvendelse til NOAH eller Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

NOAH: NY FRIHANDELSAFTALE TRUER

Ny transatlantisk frihandelsaftale mellem EU og Canada truer med at undergrave hensynet til miljø og arbejdstageres rettigheder. NOAH advarer mod aftalen, som efter godkendelsen i februar i EU-Parlamentet skal til afstemning i EU's nationale parlamenter – herunder det danske Folketing.

Af Nanna L. Clifforth

I september 2014 underskrev EU en handelsaftale med Canada kaldet *Comprehensive Economic Trade Agreement* (CETA). Efter flere års diskussioner skal aftalen godkendes i EU's medlemslande.

Mens flere nok har hørt om EU's handelsforhandlinger med USA (*Transatlantic Trade and Investment Partnership*, TTIP), som for tiden ligger stille, har CETA været genstand for samme kritik.

Herhjemme er Enhedslisten, Alternativet og SF modstandere af aftalen. Poul Nyrup Rasmussen har været en stærk socialdemokratisk stemme imod aftalen, og han var i en periode bakket op af to af de socialdemokratiske medlemmer af Europa-Parlamentet, Christel Schaldemose og Peter Hummelgaard. Kritikken fra de to er dog pludselig forstummet på trods af, at mange europæiske socialdemokrater stadig er kritiske.

Aftalen blev oprindeligt underskrevet i september 2014, men grundet diskussioner om EU's ændrede kompetence på området efter Lissabon-traktaten, og derfor hvorvidt aftalen skulle godkendes i alle EU's nationale parlamenter, har processen efter underskrivelsen trukket ud. Aftalen blev også genåbnet for at omskrive kapitlerne om investeringsbeskyttelse, og der blev udarbejdet et række tillægserklæringer.

Aftalen skal nu godkendes i alle parlamenter i EU, og Folketinget er et af de det første i rækken. I midten af marts var aftalen til første behandling i Folketinget, og afstemningen kommer derfor sandsynligvis til at ligge i april. Lande, hvor godkendelsen forventes at møde mere modstand end i Danmark, f.eks. Tyskland, Østrig og Frankrig, har ikke fastlagt tidspunktet for deres afstemninger endnu. Godkendelserne forventes at blive omgivet af stor opmærksomhed fra civilsamfundet. Der er nemlig rigeligt at været bekymret for.

Særdomstole

CETA giver udenlandske virksomheder mulighed for at sagsøge stater gennem en særlig mekanisme for investeringsbeskyttelse kaldet *Investment Court System* (ICS). Sagerne kan anlægges mod regeringer, der indfører lovgivning, som virksomhederne finder „urimelig“, hvis de mener den mindsker deres profit. Samtidig indskrænker frygten for søgsmål rummet for

at lovgive. Der findes allerede eksempler på sådanne sager, f.eks. har det svenske energiselskab Vattenfall lagt sag an mod Tyskland for at udfase atomkraft og hæve standarderne for spildevand fra et kulkraftværk. CETA vil åbne op for endnu flere sager – både fra canadiske firmaer, men også amerikanske virksomheder med kontorer i Canada.

Mekanismen gik oprindeligt under navnet ISDS, men har efter genforhandlingen fået indført en appellmekanisme, et etisk kodeks for dommerne og et nyt navn. Det ændrer dog ikke på de grundlæggende problemer med mekanismen, som giver udenlandske virksomheder særlige rettigheder og mulighed for at omgå nationale domstole.

Deregulering

CETA indfører rammer og processer for, hvordan lovgivning skal ensrettes på tværs af Atlanten. CETA gør det muligt løbende at forhandle om lovgivning, så den er til mindst mulig gene for handlen. Aftalen er altså en såkaldt levende aftale, hvor politikkerne egentlig ikke ved, hvad de skriver under på. Man kan derfor heller ikke slå op i aftalen og se, hvordan fødevarerstandarder, kemikalielovgivning eller anden lovgivning, der er sat i værk for at beskytte mennesker og miljø, påvirkes. Der er således ingen garanti for, at vi kan beholde vores lovgivning.

Forhandlinger sideløbende med CETA-processen tyder på, at det kun vil gå én vej – nedad. Det har eksempelvis været tilfældet med EU's Brændselsdirektivet, som blev fuldstændig udvandet i forbindelse med forhandlingerne, hvor Canada – som eksporterer skifergas – ikke ønskede, at brændselsværdierne skulle afspejles det store udslip af drivhusgasser fra skifergas' store udslip af drivhusgasser. CETA indeholder også et særskilt afsnit om samarbejde på GMO-området, som Canada er storproducent og -eksportør af. Da det kun er "nødvendige" regler, der må bibeholdes, skaber det også stor usikkerhed om regler om bl.a. finansiel regulering og datasikkerhed.

I løbet af 2016 blev aftalen tilført en række tillægserklæringer, som skulle sikre retten til at regulere og beskytte miljø og arbejdstagerrettigheder. Erklæringerne ændrer dog ikke på selve aftaleteksten og er derfor ubrugelige i juridisk forstand.

Foto: Janus Engel Rasmussen

Den 23. marts var NOAH medarrangør af demonstrationen "STOP CETA" i København.

Tvungne liberaliseringer

CETA er den første handelsaftale indgået af EU med en negativliste. Det betyder, at alle tjenesteydelser er underlagt muligheden for liberalisering, medmindre de eksplicit er undtaget. Det omfatter også fremtidige tjenesteydelser, som vi ikke har tænkt på i dag. Listen udvider rækkevidden af handelsaftalen dramatisk og er en radikal afvigelse fra de hidtil anvendte positivlister, der kun indeholder de ydelser, som regeringer har aftalt at liberalisere. Yderligere indeholder CETA en standstill-klausul og en skraldeklausul, således at liberaliseringer ikke kan ruller tilbage.

Danmark har valgt ikke at undtage kerneområder som generelle ydelser på miljøområdet, elproduktion og lokale distributionsnetværk, affaldshåndtering, sundhedsområdet, dele af transportsektoren og det meste af uddannelsessektoren. Desuden kan hensyn til miljømæssige og sociale aspekter (f.eks. „køb lokalt“ fødevarerpolitikker) blive betragtet som tekniske handelshindringer. Hertil kan tilføjes, at reglerne om faglige rettigheder ikke er bindende, og at Canada ikke har godkendt alle konventionerne under FN's internationale arbejdsorganisation ILO.

Udemokratiske metoder – hypotetiske gevinster

Der er ingen garantier for økonomisk vækst eller arbejdspladser med aftalen. Derimod afgav Europa-Parlamentets *Udvalg om Beskæftigelse og Sociale Anliggender* en negativ udtalelse, da aftalen bl.a. „vil true 200.000 jobs“. Udvalget var en af de få i parlamentet, der faktisk fik mulighed for at kommentere på aftalen, som ellers efter mange års forhandlinger er blevet presset gennem Europa-Parlamentet. Desuden valgte parlamentet ikke at spørge EU-domstolen, om aftalen er i overensstemmelse med EU's traktater i forbindelse med ICS-me-

» Yderligere indeholder CETA en standstill-klausul og en skraldeklausul, således at liberaliseringer ikke kan ruller tilbage.

kanismens effekt på EU-domstolen. Vi ved derfor ikke, om EU er ved at indgå en aftale, der strider imod traktaterne.

I Danmark har advokat Georg Lett argumenteret for, at aftalen vil føre til suverænitetssafgivelse og derfor bør udløse en folkeafstemning. Dette er blevet afvist af Justitsministeriet på trods af manglende debat i Folketingssalen og et manglende mandat til overhovedet at forhandle aftalen. Folketinget har derimod godkendt en midlertidig anvendelse af aftalen, som derfor kan træde i kraft inden den egentlige afstemning i Folketinget, som forventes at ligge i slutningen af maj.

NOAH følger processen omkring CETA tæt. Læs mere på NOAHs hjemmeside (<https://noah.dk/node/579> og <https://noah.dk/node/659>) og tag del i kampen mod CETA (<http://www.stop-ceta.dk/> og <https://www.facebook.com/stopceta/>).

Nanna L. Clifforth er kampagne- og researchmedarbejder i NOAH og arbejder med madsuverenitet og økonomisk retfærdighed.

THE GLOBAL CALCULATOR

Er man interesseret i modeller og scenarier for den fremtidige udvikling i klodens forbrug af energi, landareal, fødevarer-systemer og udledningen af drivhusgasser, så er det internet-baserede værktøj *The Global Calculator* et besøg værd. Værktøjet giver mulighed for at undersøge, hvilken betydning forskellige forudsætninger for den fremtidige udvikling i livsstil (forbrug), teknologi og brændstof, areal- og fødevarerforbrug samt demografi har for energiforbrug og udledning af drivhusgas frem til 2050. Man har mulighed for selv at ændre forudsætningerne (f.eks. den forventede stigning i persontransporten) og på den måde undersøge effekten af forskellige tiltag.

OVERBLIK OVER VERDENSMÅLENE

På FN-topmødet i New York den 25. september 2015 vedtog verdens lande enstemmigt verdensmålene for bæredygtig udvikling frem til 2030. Verdensmålene er temaet for flere af artiklerne i dette nummer af *Nyt Fokus*. Vil man have et overblik over alle 17 verdensmål, og deres delmål, så er den danske *hjemmeside for FN's Udviklingsprogram UNDP* og *hjemmesiden for det danske Udenrigsministerium* glimrende steder at besøge.

THE ECOLOGICAL FOOTPRINT EXPLORER - ÅBEN DATAPLATFORM

Organisationen Global Footprint Network udarbejder hvert år data for indikatoren *Det økologiske fodspor* for alle lande i verden. I år har de for første gang åbnet op for *offentlig adgang til mange af deres data og grafer*, som frit kan downloades. Her kan man f.eks. downloade data og grafer for alle landes økologiske fodspor, de enkelte komponenter i fodsporet og den historiske udvikling. Man kan også finde data for *Human Development Index* eller beregne sit eget økologiske fodspor.

RESEARCH & DEGROWTH

I forbindelse med rækken af europæiske konferencer om modvækst (på engelsk *degrowth*), som samler både aktivister og akademikere, er der oprettet *en hjemmeside*, der informerer om væsentlige begivenheder som konferencer, arrangementer, sommerskoler for unge forskere mv. samt nye udgivelser, artikler og bøger – både specifikt om modvækst og mere bredt om bæredygtighed og omstilling. Desuden er der information om modvækstrelaterede videoer, blogs og andre medier. Det autonome universitet i Barcelona (som organiserede Degrowth-konferencen i 2010) er vært for hjemmesiden og udsender desuden *et nyhedsbrev hver anden måned*, der oplyser om de nyeste udgivelser m.m. Man tilmelder sig nyhedsbrevet *her*.

CIRKULÆR ØKONOMI OG AFFALD

Regeringens *Advisory Board for Cirkulær Økonomi* (sic!) vil snart aflevere en rapport om, hvordan cirkulær økonomi kan fremmes i Danmark. På en konference i Dansk Industri gav udvalgets formand, Flemming Besenbacher, udtryk for, hvad det især handlede om: a) At Danmark får mere økonomisk værdi ud af materialerne ved at øge ressourceproduktiviteten med 40 pct. ud fra mængden af materialer og 15 pct. ud fra værdien af materialer; b) At Danmark øger cirkulariteten ved at øge genanvendelsen til 80 pct. og reducere affaldsmængden med 15 pct.; c) At Danmark forbliver førende i Europa til at udvikle cirkulære teknologier og løsninger, og at eksporten af disse stiger; d) At Danmark udnytter overskydende kapacitet bedre ved at 50 pct. af befolkningen er aktive i deleøkonomien. Læs mere på hjemmesiden for *Dansk Kompetencecenter for Affald og Ressourcer*.

NYT OM NOAH

NOAH OPFORDRER EU TIL AT AFVISE GM-AFGRØDER

De fleste europæiske regeringer genbekræftede den 27. marts 2017 modstanden mod genetisk modificerede afgrøder. Det er sket i forbindelse med en afstemning om tre typer GMO-majs, hvoraf de to var nye og den tredje var den hidtil eneste GMO godkendt til dyrkning i Europa.

Den endelige beslutning om en eventuel accept af de tre typer GMO ligger nu hos Europa-Kommissionen, og i særdeleshed hos formand Jean-Claude Juncker. NOAH opfordrer Jean-Claude Juncker til at afvise de nye GM-afgrøder.

Regeringerne stemte imod et forslag om at tillade to nye typer af GM-majs, som de første nye GM-afgrøder siden 1998. De to typer majs er ejet af Syngenta og Dow-Pioneer, og de er designet til at modstå Bayers ukrudtsmiddel glufosinat, som er potentielt skadeligt for mennesker og dyr.

Mute Schimpf, kampagnemedarbejder for Friends of the Earth Europe, som NOAH er en del af, udtaler: „Om han kan lide det eller ej, er sorteper hos Jean-Claude Juncker lige nu. Han kan vælge at stå side om side med de fleste lande, borgere og bønder og afvise de genetisk modificerede afgrøder, eller han kan bakke de multinationale biotechvirksomheder op.“

Europa-Kommissionen skal også træffe beslutning om, hvorvidt den hidtil eneste godkendte genetisk modificerede afgrøde til dyrkning i Europa skal gengodkendes. Det handler om Monsanto's MON810, som producerer toksiner, der dræber majs-skadedyr. MON810 er allerede forbudt i 17 EU-lande, og dyrkes på mindre end 1 pct. af landbrugsjorden i EU, primært i Spanien og Portugal.

Mute Schimpf fortsætter: „Der er ingen politisk eller offentligt støtte til genetisk modificerede afgrøder, og de fleste landmænd ønsker dem ikke. Det er tid til at præsident Juncker trækker stikket ud på denne mislykkede teknologi én gang for alle (...).“

Læs mere om NOAH Madsuverænitetens arbejde med GMO og sprøjtegifte på [NOAHs hjemmeside](#).

June Rebekka Bresson, NOAH Madsuverænitet

NEJ TIL MEGAFUSIONER I LANDBRUGSSEKTOREN

Op mod 200 organisationer, inklusive NOAH Friends of the Earth Denmark, har anmodet Europa-Kommissionen om at blokere tre planlagte fusioner af seks gigantiske landbrugs-koncerner.

Organisationerne, som tæller landmænd, landarbejdere, biavlere, religiøse grupper og internationale udviklings- og miljøgrupper, hævder, at de tre firmaer, som skabes efter fusionerne, vil koncentrere magten over markedet og forværre det industrielle landbrugs mange problemer.

De europæiske og nationale organisationer, der tilsammen repræsenterer millioner af medlemmer, gør opmærksom på, at de foreslåede fusioner af Dow Chemical med DuPont, Monsanto med Bayer AG og Syngenta med ChemChina vil resultere i et uacceptabelt monopol, hvor blot tre firmaer kontrollerer omkring 70 pct. af verdens landbrugskemikalier og mere end 60 pct. af verdens kommercielle frø.

„Vi nægter, at lade få store virksomheder kontrollere vores landbrug og fødevarer. Vi har ikke brug for flere dyre inputs og patenter, men en lige adgang til ressourcer og mulighed for at producere sunde fødevarer på et bæredygtigt grundlag. Den industrielle model har spillet fallit, vi har i stedet brug for at gentænke vores landbrug,“ siger Nanna L. Clifforth fra NOAH Friends of the Earth Denmark.

Organisationerne har opfordret Europa-Kommissionen til at afvise fusionerne, forhindre konsekvenserne og skride til handling for at støtte et retfærdigt og bæredygtigt fødevarer-system, der er mindre afhængigt af landbrugsindustri.

Den fulde ordlyd af henvendelsen til Europa-kommissionen og flere oplysninger kan findes på [NOAHs hjemmeside](#).

Nanna L. Clifforth, NOAH

ANMELDELSER

SAMFUNDSVISIONER I EN OMSTILLINGSTID

Den nødvendige kritiske diskussion af tidens mantra *vækst* har det ikke let, hverken i medierne eller i de politiske partier. Når den ikke er helt fraværende, har den oftest en verdensfjern karakter. Det rådes der nu lidt bod på med en glimrende antologi fra NOAH udgivet på *Forlaget Hovedland* i 2016.

For fem år siden udgav NOAH på samme forlag bogen *Modvækst – omstilling til fremtiden*. Den søgte at genoplive debatten om væksten ved at se kritisk på dens konsekvenser for miljø, beskæftigelse m.m. Kritik er godt, men handling er bedre. Når væksten ikke kan fortsætte, må vi indstille os på tiden efter. Det er der mange, der allerede gør. Og det er deres visioner og erfaringer fra konkrete omstillingsinitiativer, der nu præsenteres i den nye antologi.

Alternativet til udsigtsløs vækst er bæredygtig omstilling. Skal belastningen af natur og miljø reduceres, må der ske en „grøn“ omstilling. Men skal dette blive til andet end tekniske fix, er det nødvendigt også at inddrage de økonomiske, sociale og kulturelle betingelser. Det er denne brede tilgang, der sammen med forankringen i konkrete initiativer giver antologien tyngde.

Den behandler fem konfliktzoner for en bæredygtig omstilling: Sundhed, uddannelse, arbejde, fællesskab og økonomi. Til hver zone er der valgt tre forfattere med hver sit indlæg. Det afrundes med et velredigeret referat af en efterfølgende rundbordssamtale dem imellem. Modellen fungerer. De fem temaer er relevante, og forfatterne er velvalgte. Og det virker befordrende, at de tre vinkler på emnet bagefter gøres til genstand for en fælles refleksion.

Imellem de fem temaer er indskudt fire enkelte artikler om tværgående emner, der er med til at komplettere diskussionen: Sundhed og bæredygtighed, frihed og grænser, det moderne tidstyranni samt demokrati kontra nødvendighed.

Det er svært at give et retfærdigt referat af de i alt 24 artiklers kvaliteter. For der er mange gode konkrete erfaringer, f.eks. om hvordan hverdagen på storkollektivet Svanholm nu på snart fyrretyvende år fortsat fungerer, og der bringes gode almene refleksioner om livet, samfundet og fremtiden.

Hvad det sidste angår, har jeg selv sat streg ud for flere betragtninger. For eksempel når specialist i sundheds- og religionspsykologi Peter la Cour om sundhed påpeger, at fra et biologisk synspunkt har kroppens sit eget projekt – at leve og fortsætte artens overlevelse – men at det i samfundsmæssig sammenhæng giver mening også at tale om folkesundhed bestående af et glædesfyldt menneskeligt, socialt og kulturelt

samvær. Hvilket sidenhen udbygges i andre artikler, f.eks. når Rune Wingård opregner fire vigtige områder for menneskelig trivsel: gode og tætte relationer til andre, udøvelse af aktivisme, frihed til at leve sit eget liv og følelsen af kompetence.

Det er opmuntrende læsning i en mørk tid. I den afsluttende rundbordssamtale om vækst og fremtid kommer Lars Pehrson fra Merkur Andelskasse med en bemærkning, som jeg også vil gøre til min: Jeg har grundlæggende den tilgang, at man må tænke som en pessimist og handle som en optimist.“

Af Peder Agger, professor emeritus ved RUC

John Holten-Andersen m.fl. (red.)
Livet efter væksten
- Samfundsvisioner i en omstillingstid

298 sider.
Vejl. pris 249 kr.
Hovedland, 2016

ZOOM UD - ZOOM IND

Siden 1972 har vi kunnet nyde billedet af Jorden set fra rummet, *fra Apollo 17*. Vores blå planet set på baggrund af det sorte rum. Nyde og gyse. Nyde på grund af skønheden. Gyse, fordi billedet, der er tilvejebragt ved menneskers teknologiske formåen og tilstræbte kontrol, også peger på det ansvar, der følger med, hvis vi vil indse det.

FN's 17 verdensmål er en anden slags satellitbilleder af Jorden. Det er 17 forestillede billeder af verden anno 2030. Sytten forskellige perspektiver på bæredygtighed. Forsøg på at tegne den slags verdensbilleder går lige så langt tilbage i historien som nogen har bygget imperier og har fået tegnet kort over dem, som kunne sømmes op på væggen til at nyde og få andre til at gyse.

I filmen *Diktatoren*, som skulle vække samtiden til kamp mod krig og fascisme, legede Chaplins diktator med globussen i en forfængelig dans, som kom til at illustrere noget universelt om den, der ønsker at gribe efter magten og kontrollen.

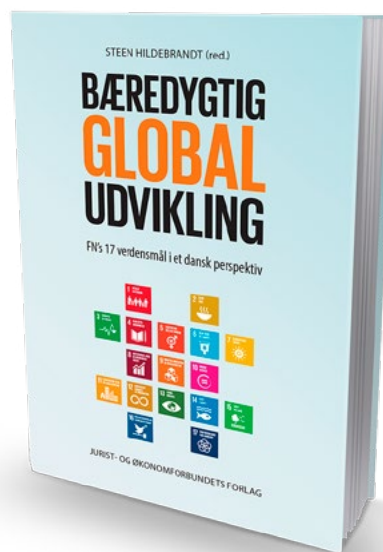
Bogen om de 17 mål giver et dansk perspektiv oveni det globale. En rigtig og vigtig ide al den stund Danmarks statsminister Lars Løkke Rasmussen mente, at målene ikke ville betyde det store for Danmark, men mest var noget for udviklingslandene. Verdensmålene er akkurat for hele verden.

Men Løkke sagde jo bare det, som mange af hans lands-m/k synes at mene (nok færre k end m). Her går det godt, vi danskere er bedste i alle mulige førertrøjer – og bæredygtighed er noget, vi har opfundet. Rent bortset fra, at det er lyv, så er det karakteristisk, at ideer og forslag, som kommer fra græsrodderne, først må gå så frygtelig megen modstand igennem, før alle pludselig en dag tager det til sig og er tilpas med det. Tænk kommunale rensningsanlæg, vindkraft og nej til atomkraft.

Bogen handler om hele verden på 17 forskellige måder, og selv om den er på 500 sider, er det dybest set kun en folder, der burde husstandsomdeles. Siden Brundtlandrapporten har der måske ikke været et globalt satellitbillede, der har kunnet samle så bred opbakning, før denne samling af 17 mål.

Sidst i bogen har Jørgen Elmeskov, rigsstatistiker og bl.a. medlem af Klimarådet, et kapitel *Tal slår hårdere end prosa – måling af bæredygtighed*, som er ret vigtigt til at belyse resten af bogen – og dermed hele den nødvendige debat og de beslutninger og den aktivitet, som vi i Danmark og i alle andre lande skal i gang med.

„Skal vi tælle eller fortælle?“ , spurgte RUC-forsker Lise Drewes Nielsen i 1997 i en kritisk kommentar til NOAHs arbejde med det miljømæssige råderum, som er en kvantificering af

Steen Hildebrandt (red.) Bæredygtig global udvikling - FN's 17 verdensmål i dansk perspektiv

496 sider.

Vejl. pris 250 kr.

Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, 2016

de ressourcer, der er til rådighed „per verdensborger“. Hun slog til lyd for kvalitative metoder. Elmeskov giver sit svar i kapitlets overskrift og skriver senere: „Målsætninger bakket op af tal står stærkere end rent kvalitative udsagn.“ Og det har Elmeskov jo så fuldstændig ret i. Men han skriver lige bagefter: „Talmæssig kvantificering rummer dog også risici.“ Så er vi lige vidt. Lige så vidt som i 1997.

Denne anmelder savner i hvert fald tal i Connie Hedegaards ellers udmærkede kapitel om klimaindsatsen. Der er desværre nok en pointe i, at tal, der udfordrer herskende paradigmer som det med vækst, vækst og atter vækst, bliver strøget, når de når det politiske niveau. Det er i hvert fald klart, når man ser på Parisaftalen og den danske klimalov, som endte med en lov om et Klimaråd – begge dele uden drivhusgasbudgetternes vigtige miljømæssige råderum.

Arbejdet i FN-regi er immervæk imponerende, grundigt og kommer godt rundt om det meste af det, der skrider på at blive ændret, forbedret, bremsset, startet, lavet om og revolutioneret. Når vi zoomer ud, er det rigtig flot. Når vi zoomer ind, som i denne bog, møder vi den djævel, der gemmer sig i detaljen – og ser sporene efter de politiske redaktører, som trækker de skarpe tænder ud.

Læs i den – og kom så!

Af Palle Bendsen, aktiv i NOAH

Can we eat it now?

By Frits Ahlefeldt